

Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»

Навчально-науковий інститут заочно-дистанційного навчання

Форма навчання заочна
(денна, заочна)

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту

Завідувач кафедри

_____ М.М. Логвин
(підпис, ініціали та прізвище)

«__» _____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему «Механізм реалізації потенціалу інклюзивного туризму в Україні»

*зі спеціальності 242 «Туризм і рекреація»
освітня програма «Туризм» ступеня магістра*

Виконавець роботи Листопад Олена Сергіївна
(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник к.е.н., Тараненко Олександр Олексійович
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Полтава – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ.....	6
1.1 Сутність та зміст інклюзивного туризму.....	6
1.2 Класифікація споживачів інклюзивного туризму.....	13
1.3 Закордонний досвід розвитку інклюзивного туризму	22
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	40
2.1 Законодавчо-правові основи інклюзивного туризму в Україні.....	40
2.2 Відповідність туристичної інфраструктури України вимогам інклюзивного туризму.....	54
2.3 Аналіз попиту і пропозиції на ринку інклюзивного туризму Україні.....	67
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	82
3.1 Формування механізму реалізації потенціалу інклюзивного туризму в Україні.....	82
3.2 Особливості та рекомендації організації інклюзивних турів.....	92
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	105
ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	109
ДОДАТКИ.....	118

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю створення інклюзивного суспільства, що відповідає європейським стандартам, із забезпеченням рівного доступу до суспільних благ, зокрема для осіб із інвалідністю. Це передбачає не лише реалізацію права на працю, але й задоволення культурних, освітніх, туристичних і рекреаційних потреб таких осіб.

За оцінками, близько 1 мільярда людей у світі мають різні форми інвалідності, що становить 15% населення. Їхня активна участь у подорожах та вимоги до доступності туристичних маршрутів і інфраструктури стимулюють розвиток інклюзивного туризму як важливого елемента соціальної інтеграції. Водночас більшість країн, включно з Україною, стикаються з обмеженими можливостями надання таких послуг через недосконалість інфраструктури, дефіцит фахівців і відсутність належної підготовки об'єктів.

Особливе значення ця проблема має для України в умовах війни, що спричинила різке збільшення кількості осіб з інвалідністю, які потребують комплексної фізичної та психологічної реабілітації. У цьому контексті організація доступного туризму стає важливим завданням як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Серед активних дослідників інклюзивного туризму в Україні варто відзначити Л. Безуглу, О. Бейдика, А. Моцу, Л. Науменко, Г. Омельчак, М. Перфільєву, І. Резніченко, І. Труніну, К. Чупіну та інших. Однак, на відміну від інших напрямів туризму, ця сфера донедавна не привертала значної наукової уваги. Як наслідок, теоретична база інклюзивного туризму залишається недостатньо сформованою, а підходи до визначення його цілей, видів, форм і засобів реалізації відзначаються неоднорідністю.

Загальний низький рівень розвитку інклюзивного туризму в Україні, а також зростаюча актуальність його впровадження в умовах воєнного стану стали визначальними факторами вибору теми дослідження.

Метою кваліфікаційної роботи є здійснення комплексного дослідження процесів формування механізму реалізації потенціалу інклюзивного туризму в Україні, а також наукове обґрунтування перспектив його розвитку з урахуванням погіршення фізичного та ментального здоров'я населення в умовах російсько-української війни.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- дослідити сутність та зміст інклюзивного туризму;
- обґрунтувати класифікацію споживачів інклюзивного туризму;
- дослідити закордонний досвід розвитку інклюзивного туризму;
- проаналізувати законодавчо-правові основи інклюзивного туризму в Україні;
- оцінити відповідність туристичної інфраструктури України вимогам інклюзивного туризму;
- проаналізувати попит і пропозицію на ринку інклюзивного туризму України;
- обґрунтувати формування механізму реалізації потенціалу інклюзивного туризму в Україні;
- охарактеризувати особливості та рекомендації організації інклюзивних турів.

Об'єктом дослідження визначено ресурсний потенціал інклюзивного туризму в Україні, який охоплює природні, соціальні, інфраструктурні та інституційні складові, що забезпечують доступність туристичних послуг для осіб з особливими потребами.

Предметом дослідження є механізм реалізації потенціалу інклюзивного туризму в Україні в умовах сучасних соціально-політичних трансформацій та наслідків війни.

Інформаційною основою дослідження слугував широкий спектр джерел, включаючи наукові праці українських і міжнародних авторів у сфері інклюзивного туризму, матеріали науково-практичних конференцій, результати спеціалізованих дослідницьких проєктів, дані офіційної статистики, нормативно-правові документи та матеріали спеціалізованих інтернет-ресурсів.

Практична цінність кваліфікаційної роботи полягає в розробці особливостей і рекомендацій щодо організації інклюзивних турів, а також у формуванні механізму реалізації потенціалу інклюзивного туризму в Україні. Запропоновані заходи спрямовані на підвищення доступності туристичних послуг для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. Рекомендації враховують адаптацію туристичних маршрутів, розвиток інфраструктури, навчання персоналу та впровадження технологічних рішень, що забезпечують комфорт і безпеку інклюзивних туристів.

Формування механізму реалізації потенціалу інклюзивного туризму охоплює розробку стратегічних підходів до планування та фінансування проєктів, інтеграцію міжнародного досвіду, удосконалення нормативно-правової бази та стимулювання партнерства між державою, бізнесом і громадськими організаціями.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ

1.1 Сутність та зміст інклюзивного туризму

Туризм є багатогранним соціально-економічним явищем, яке охоплює широкий спектр процесів і взаємозв'язків, що відображають його складну природу. Одним із ключових аспектів його наукового осмислення є велика кількість визначень, які піддаються постійним трансформаціям. Ці дефініції адаптуються до нових реалій, оновлюються з урахуванням змін у суспільстві та економіці. Проте жодне з них наразі не здобуло загальноприйнятого статусу, що створює підґрунтя для подальших наукових дискусій і досліджень. Таким чином, туризм залишається динамічною сферою, визначення якої постійно уточнюються, враховуючи глобальні тенденції та зростаючу роль у сталому розвитку, культурному обміні й міжнародному співробітництві.

Згідно з визначенням Світової Туристичної Організації (UNWTO) туризм визначається як "подорож і перебування осіб поза їх звичним середовищем на період до одного року з метою відпочинку, бізнесу або інших цілей без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування". Це визначення акцентує увагу на часових рамках, економічній діяльності та глобальній мобільності [86].

У своїй книзі "Marketing in Travel and Tourism" V. Middleton розглядає туризм як "сукупність економічних дій, пов'язаних із попитом на подорожі, продажем послуг та споживанням туристичних продуктів". Middleton акцентує увагу на критичному значенні використання маркетингових інструментів для формування та стимулювання попиту в туристичній сфері. Він трактує туризм як комплексну індустрію, яка інтегрує такі ключові складові, як транспортні послуги, організація розміщення, забезпечення дозвілля, а також харчування [83].

Туризм функціонує як складний механізм міжкультурної комунікації та соціальної інтеракції, сприяючи процесам обміну знаннями, традиціями та культурними практиками між різними спільнотами. Згідно з книгою " *Social tourism and its ethical foundations*», туризм сприяє збереженню місцевих традицій і забезпечує інтерактивність між культурами через подорожі та обмін досвідом. Автори Minnaert, Lynn, Robert Maitland і Graham Miller підкреслюють, що туризм має потенціал сприяти розвитку міжкультурного взаєморозуміння та толерантності. Однак вони також звертають увагу на те, що туризм може викликати негативні наслідки, зокрема призводити до культурної асиміляції, коли унікальні особливості місцевої культури поступово втрачаються під впливом домінуючих або туристичних практик [84].

У національному контексті згідно Закону України «Про туризм» туризм - складова частина соціально-економічної галузі держави, до якої входить вільне пересування (подорожі, поїздки, тимчасові виїзди) громадян та/або їх перебування поза межами місця проживання з метою відпочинку, санаторно-курортного лікування, пізнавальною, релігійною (крім релігійного обрядового паломництва), спортивною, професійно-діловою та іншою метою, що відповідає суспільній моралі та добропорядності, без зайняття в місці перебування оплачуваною діяльністю [3].

О. О. Бейдик трактує туризм як специфічну діяльність, яка орієнтована на організацію відпочинку, оздоровлення та пізнання природних і культурних пам'яток, зокрема через ефективне використання рекреаційно-туристичних ресурсів. Він підкреслює важливість природно-ресурсного потенціалу України для розвитку внутрішнього туризму, виділяючи при цьому значення унікальних природних регіонів країни, таких як Карпати, Чорноморське узбережжя, та інші природні зони, що мають величезний туристичний потенціал для залучення як внутрішніх, так і зовнішніх туристів. [9].

Федорченко В. К., Пазенок В. С., Кручек О. А. визначають туризм як важливий соціальний інструмент, вміле використання якого виводить економіку країн на якісно новий рівень, забезпечує державі швидкі та високі прибутки, стимулює регіональний розвиток, сприяє створенню нових робочих місць, забезпечує відчутний прогрес у всіх сферах суспільного життя, є ваговою складовою бюджетоутворювального механізму [66].

З філософської точки зору у дослідженні "Who is a Tourist?" Cohen описує туризм як "форму пошуку нових вражень, способу розширення світогляду через знайомство з новими культурами та місцями". Він акцентує на персональній трансформації, яку зазнає мандрівник [76].

Представлені вище варіанти тлумачення поняття «туризм» демонструють різноманітність підходів до його осмислення, багатогранність наукових концепцій і напрямів дослідження, а також відображають сучасні тенденції у вивченні цього складного соціально-економічного явища. Вони засвідчують, що туризм є динамічною категорією, інтерпретація якої залежить від контексту, наукової школи та методологічних підходів, спрямованих на вивчення його сутності, функцій і впливу на різні сфери життя.

Останні роки активно розвивається новий науковий напрям, відомий як інклюзивний туризм. Цей напрямок, який нерідко називають «туризмом для всіх» або «туризмом без бар'єрів», спрямований на створення умов, що забезпечують доступність подорожей для кожної людини, незалежно від її фізичних, сенсорних чи когнітивних особливостей. Його головна ідея полягає у формуванні середовища, де кожен має рівні можливості для відкриття світу, отримання нових вражень і участі в туристичних заходах, що робить туризм максимально відкритим і доступним для всіх категорій населення.

Починаючи з 2016 року про інклюзивний туризм як вид реабілітації заговорили і в Україні. Це підтверджується низкою публікацій та заходів, серед яких I міжнародний науково-практичний симпозіум «Актуальні проблеми

впровадження інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні», що відбувся в 27-29 жовтня 2016 року в м. Умані на базі Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини [34].

Постає необхідність у всебічному теоретико-методологічному обґрунтуванні цього наукового напрямку, що включає розробку й уточнення ключових принципів, визначення форм і методів його реалізації, а також узгодження понятійно-термінологічного апарату. Це завдання потребує системного підходу, спрямованого на інтеграцію різноманітних аспектів і підходів, що дозволить створити цілісну концептуальну основу для подальших досліджень і практичного впровадження ідей цього напрямку.

Термін "інклюзивний туризм" має широкий спектр інтерпретацій та тлумачень, що відображають різноманітні аспекти його концепції. Він часто вживається як синонім таких понять, як "туризм для всіх" (tourism for all), "доступний туризм" (accessible tourism), "туризм для людей з інвалідністю", "інватуризм", "паратуризм", "безбар'єрний туризм", "реабілітаційний туризм" і "корекційно-навчальний туризм", "адаптивний туризм".

Необхідно зазначити, що остаточну версію терміну «туризм, доступний для всіх» (Accessible tourism for all), запропонували на 16-тій сесії Генеральної Асамблеї ЮНВТО, у Дакарі (2005 р.), а вже у 2009 році на 18-й сесії Генеральної Асамблеї ЮНВТО в Астані (Казахстан) цей термін набув остаточний варіант у документі під назвою «Декларації зі спрощення туристських подорожей». В країнах Євросоюзу сегмент туризму для людей з обмеженими можливостями називають «доступним туризмом» або «туризмом для всіх». При цьому сутність такого виду соціальної реабілітації не змінюється. Саме термін «туризм, доступний для всіх» (tourism for all) сьогодні відображає основний зміст, закріплений у міжнародних нормативно-правових актах, так як і термін «безбар'єрний туризм», який відображає ступінь пристосованості об'єктів показу, доступності туристичного середовища до потреб [34].

Ці терміни підкреслюють різні підходи та акценти у створенні доступного середовища для подорожей і відпочинку, орієнтованого на максимальну відкритість для людей із різними фізичними, когнітивними або сенсорними особливостями. Така різноманітність понять свідчить про багатогранність цього напрямку та необхідність його глибшого концептуального осмислення.

Таким чином, потрібно уточнити зміст і суть цих термінів (табл. 1.1.1). Ураховуючи семантичні особливості мови, вищенаведені терміни мають різні смислові відтінки, а тому їх не завжди можна вважати тотожними [65].

Таблиця 1.1.1

Сучасні підходи до визначення поняття адаптивний / інклюзивний / доступний туризм [65]

Автор	Визначення
1	2
Н. Маньшина	Інклюзивний туризм – це процес розвитку, який передбачає доступність туризму для усіх щодо пристосування інфраструктури туристичних центрів і об’єктів туристичного показу до різних потреб усіх людей, зокрема інвалідів, літніх осіб, їхніх опікунів та членів сімей, людей із тимчасово обмеженими можливостями, сімей із маленькими дітьми.
С. Євсєєв	Адаптивний туризм – туризм для людей з інвалідністю та осіб із відхиленнями у стані здоров’я, новий вид адаптивної рухової реакції, фізичної реабілітації, оздоровлення і соціальної інтеграції зазначеної категорії людей.
О. Топалова	Адаптивний туризм – це відносно новий вид туристичної діяльності, розрахований на людей з обмеженими фізичними можливостями, який є видом адаптивної рухової рекреації та сприяє фізичній реабілітації, оздоровленню та соціальній інтеграції особливої соціальної категорії населення.

Продовження таблиці 1.1.1

1	2
Leidner, R., 2008	Доступний для всіх туризм – це не створення окремих послуг для людей з обмеженими можливостями, він спрямований на повну інтеграцію, а точніше, на включення людей з особливими потребами, зокрема, людей з інвалідністю та похилого віку, до туристичного сектору.
ESCAP-Takayama, 2009	Під «доступним туризмом» розуміється туризм, який відповідає потребам повного кола споживачів, включаючи людей з інвалідністю, людей похилого віку та сімей, що переживають різні покоління. Це тягне за собою усунення загальних та інституційних бар'єрів у суспільстві та охоплює доступність у фізичному середовищі, транспорті, інформації та зв'язку та інших об'єктах та послугах. Він охоплює туристичні місця загального користування та ті, що перебувають у приватній власності.
Souca Maria Luiza, 2010	Доступний туризм визначається як спосіб зробити туристичні місця більш доступними для всього населення. Він не просто охоплює людей з обмеженими можливостями, але включає усі групи населення і також осіб з дітьми та людей похилого віку.
Hamk, 2011	Доступний туризм базується на новій ніші ринку туристичної галузі, що стосується мандрівників та людей похилого віку, включаючи основний компонент тривалості життя людини і явище, яке може вплинути на будь-яку особу на будь-якому етапі її життя.
Darcy, S. and Buhalis, 2011	Доступний туризм – це вид туризму, який дає можливість людям, які мають особливі потреби щодо доступності, функціонувати незалежно, справедливо і гідно, забезпечуючи універсально розроблені туристичні товари, послуги та середовище.
Pagan, 2012	Доступний туризм - це відстоювання прав людей з різними можливостями насолоджуватися відпочинком та туризмом, що вимагає усунення бар'єрів, які можуть запобігти цьому.

Продовження таблиці 1.1.1

1	2
European Network	Доступний туризм – набір послуг та засобів (таких як фізичне середовище, транспорт, інформація, зв’язок), які дозволяють особам з особливими потребами в доступності, постійно чи тимчасово, насолоджуватися відпочинком та дозвілля без особливих бар’єрів або проблем.
Linderova, 2015	Доступний туризм – це форма туризму, яка передбачає спільний процес між зацікавленими сторонами, що дозволяє людям, які мають потреби щодо доступу, включаючи мобільність, зір, слух та когнітивні аспекти доступу, функціонувати незалежно, справедливо та гідно, забезпечуючи універсально розроблені туристичні товари, послуги та середовище.

Інклюзивний туризм — це комплексний соціально-економічний і культурний феномен, спрямований на забезпечення доступності туристичних послуг і середовища для всіх категорій населення, незалежно від їх фізичних, сенсорних чи когнітивних можливостей. Метою цього напрямку є не лише усунення бар’єрів, але й формування умов для незалежного, гідного і рівноправного функціонування осіб з особливими потребами в туристичному середовищі. Інклюзивний туризм розглядається як важливий інструмент впровадження принципів соціальної справедливості, що забезпечує право кожного на участь у культурних, рекреаційних і пізнавальних заходах. Таким чином, інклюзивний туризм є складовою сталого розвитку, сприяючи гармонізації соціальних відносин і забезпечуючи доступність туристичних можливостей для всіх.

1.2 Класифікація споживачів інклюзивного туризму

Забезпечення інклюзивності та доступності у сфері туризму виступає стратегічно важливим напрямом розвитку галузі на глобальному рівні, одночасно інтегруючись у державні політики багатьох країн. Інклюзивність туризму передбачає формування такого середовища, у якому туристична інфраструктура та послуги стають максимально відкритими і доступними для всіх категорій споживачів, незалежно від їхніх фізичних, когнітивних чи сенсорних особливостей. Найбільший акцент у цьому контексті робиться на забезпеченні потреб осіб з інвалідністю, зокрема тих, хто має труднощі з пересуванням, зорові, слухові чи когнітивні порушення.

Інклюзивний розвиток туризму базується на концепції рівності можливостей, що є важливою складовою загального соціального прогресу. Це підхід, спрямований на системне усунення фізичних, соціальних та інформаційних бар'єрів, які обмежують участь певних груп населення у культурному, соціальному й економічному житті. Такі зусилля передбачають зміну парадигми сприйняття різних індивідуальних особливостей: замість дискримінаційного погляду на "обмеження" увага концентрується на створенні умов, які дають змогу кожній людині розкрити свій потенціал і максимально інтегруватися у суспільство. Реалізація принципів інклюзії в туризмі сприяє не лише підвищенню якості життя осіб з інвалідністю та інших вразливих категорій, але й розширює спектр туристичних послуг, створюючи попит на інноваційні рішення, які вигідно впливають на всю індустрію. Таким чином, інклюзивний туризм стає потужним інструментом соціальної інтеграції, економічного зростання та зміцнення культурної єдності, забезпечуючи рівні можливості для всіх учасників суспільства.

Повномасштабна війна, яка триває в Україні, призвела до стрімкого зростання кількості постраждалих громадян, багато з яких потребують значної

підтримки для реінтеграції в суспільство, адаптації до нових умов життя та відновлення повноцінної участі у соціально-економічних процесах. Особливу увагу привертають ті, хто внаслідок отриманих травм або хвороб потребує довготривалої допомоги для соціалізації, включення до звичних життєвих активностей і подолання бар'єрів, спричинених новими обмеженнями.

За даними Конфедерації роботодавців України, лише у перші десять місяців війни, протягом 2022 року, статус особи з інвалідністю отримали 45 тисяч громадян. Загальні тенденції є ще більш тривожними: за оцінками Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, за останні півтора року війни приріст кількості осіб з інвалідністю в Україні склав приблизно 300 тисяч, що довело загальне число людей з інвалідністю до 3 мільйонів осіб станом на вересень 2023 року [28]. Ці цифри підкреслюють масштаб викликів, з якими стикається наша країна, зокрема у сфері соціальної політики та охорони здоров'я. Забезпечення належного рівня допомоги, реабілітації та інтеграції таких громадян стає пріоритетним завданням держави, оскільки йдеться про значну частину населення, яка має право на повноцінну участь у суспільному житті.

Основними завданнями туризму, особливо в контексті підтримки осіб з обмеженими можливостями, є створення умов для їхньої соціальної інтеграції, подолання ізоляції та відчуження, а також стимулювання інтересу до життя через участь у діяльностях, що сприяють фізичному й емоційному відновленню. Туризм виступає потужним інструментом реабілітації, надаючи людям можливість не лише розслабитися, але й активно працювати над своїм фізичним і психічним здоров'ям завдяки програмам, що включають спеціальні вправи, спрямовані на відновлення, зміцнення тіла і духу, та на досягнення внутрішньої гармонії. Для таких мандрівників, як люди з інвалідністю, туризм набуває набагато більш глибокого значення, ніж для пересічного туриста, який не стикається з проблемами, пов'язаними зі здоров'ям. Ця категорія людей, а також їхні супутники, мають особливий інтерес у процесах реабілітації, прагненні

досягти рівноправного становища в суспільстві та знаходженні психологічних стимулів для пізнання світу через власні органи чуття. Мотивація таких туристів знаходить своє чітке вираження в принципах, що активно популяризуються в системі інклюзивної освіти, де особливий акцент робиться на ідеї рівності у різноманітності, яка проголошує: "Усі різні, але всі рівні".

Під час розгляду питань щодо інвалідності Конвенція ООН виходить із принципів не медичної, а соціально-орієнтованої моделі [59] (рис. 1.2.1).

Рис. 1.2.1. Класифікація груп інклюзивних туристів в Україні [59]

Її метою є просування ідеї інтеграції, людей з особливими потребами в повсякденне життя суспільства як повноправних його членів. Ураховуючи історичні особливості становлення України як держави в останні роки та її зовнішньоекономічні взаємовідносини, автори Тищенко, С. В., Чернишова, Т. М.,

Чернишова, Т. Н., Осіпчук, А. С. пропонують класифікацію груп людей з інклюзією, які можуть використовувати туризм як реабілітаційний процес свого здоров'я: соціальна група; група людей з інвалідністю; люди із «синдромом війни» [59].

Сучасний туризм відіграє значну роль у житті суспільства, стаючи важливим інструментом формування суспільної свідомості, адаптації способу життя та культурного розвитку населення, включно з дітьми та молоддю. Сьогодні туризм перестає бути виключно комерційною сферою, орієнтованою лише на отримання прибутку. Він перетворюється на масове соціальне явище, яке включає широкий спектр соціально-культурних функцій, таких як пізнання світу, відпочинок, оздоровлення та реабілітація.

З розвитком суспільства спостерігається постійне зростання кількості туристів, що супроводжується розширенням цільових груп споживачів туристичних послуг. Це зумовлює зростаючу потребу в створенні доступних програм і продуктів, орієнтованих на інклюзивний туризм, що забезпечує рівні можливості для відпочинку всіх категорій населення, включно з людьми з обмеженими фізичними можливостями.

Інклюзивний туризм стає дедалі важливішим напрямом розвитку туристичної галузі, оскільки він забезпечує доступ до подорожей та відпочинку для людей з різними потребами, сприяючи соціальній інтеграції, культурному збагаченню і рівності.

У сучасному суспільстві інклюзивний туризм відіграє ключову роль у подоланні бар'єрів, які раніше обмежували участь певних груп населення у подорожах. Йдеться не лише про фізичну доступність об'єктів, але й про адаптацію туристичних послуг до потреб людей із фізичними, сенсорними чи інтелектуальними особливостями.

Функції, які виконує туризм для інклюзивних туристів:

- соціальна відновлювана, спрямована на відновлення сил, активне пізнання явищ природи, традицій, встановлення нових соціальних контактів, дружніх і ділових зв'язків;
- психологічна забезпечує зміну середовища, звичного способу життя, активну форму відпочинку, що сприяє фізичному оздоровленню і психологічному розслабленню;
- комунікативна сприяє встановленню нових соціальних контактів; розвивальна реалізується через збагачення світогляду, активне пізнання явищ природи, фізичний, емоційний та моральний розвиток особистості;
- освітньо-пізнавальна сприяє пізнанню навколишнього соціального, культурного (мистецтво, побут, традиції), історичного (історія, історичні місця, видатні постаті краю) і природного (географічні особливості місцевості: рельєфу, клімату, рослинного і тваринного світу) середовища регіону, країни та інших країн;
- особистісно-орієнтована позитивно впливає на розвиток особистості, володіє відновлювальною функцією і має змістовний гуманітарний потенціал;
- компенсаторна забезпечує спеціальні потреби людей з інвалідністю, сприяє реалізації особистісного потенціалу, що незатребуваний у повсякденному, громадському, трудовому і сімейному житті;
- гедоністична сприяє формуванню позитивного психоемоційного стану, підвищенню психологічної захищеності;
- реабілітаційна дає змогу відновити ресурси людини, сприяє профілактиці психосоматичних захворювань, підтримці фізичної форми і здоров'я;
- адаптаційна ґрунтується на тому, що туризм є комплексним засобом адаптації за рахунок подолання соціальної непотрібності, активізації особистісного потенціалу й підтримки позитивного ставлення до життя;

- оздоровча має високий потенціал для підтримання здоров'я і життєдіяльності в активній формі;
- соціалізаційна під час подорожей туристи отримують більші можливості пізнати світ і себе, акумулювати ці знання і зробити певні узагальнення для особистісного зростання [55].

Відповідно, туризм як інноваційний інструмент, в реабілітації для людей з обмеженими фізичними можливостями виступає засобом пізнання і соціалізації. Туризм як унікальне явище у сфері реабілітації додає рухової активності для підвищення психологічної й фізичної стійкості організму; здійснює терапію і профілактику психосоматичних захворювань; здійснює інтегративні функції у суспільство; реалізує різні соціальні ролі; виконує науково-пізнавальну функцію, розширює геокультурний простір; інтелектуально-виховний вплив на особистість [43].

Щодо доступності, то інклюзивний туризм орієнтується на доступ до нього людей з різними можливостями як споживачів. Фокусування інклюзивного туризму має відмінності в такому: інклюзивний туризм більше сфокусований на доступі до споживання та виробництві туризму всіх форм маргіналізованих людей. Туризм на користь бідних має таку спільну рису з інклюзивним туризмом: зосереджений на збільшенні частки економічної вигоди бідних людей від туризму. Натомість, інклюзивний туризм орієнтований на економічне та соціальне включення бідних та інших маргіналізованих груп. Соціальний туризм зосереджений на розширенні доступу маргінальних групи як споживачів туризму. Водночас інклюзивний туризм також спрямований на розширення доступу маргіналізованих людей, але як виробників і споживачів туризму, так і тих, що приймають рішення. Щодо такої форми туризму, як мир через туризм, то тут основну увагу зосереджено на туристах як послах миру. Інклюзивний туризм є ширшим у фокусі, але поділяє таку зацікавленість у побудові взаєморозуміння між господарями та гостями. Туризм, заснований на базі спільноти, має такі

споріднені риси з інклюзивним: він сконцентрований на розширенні можливостей та розвитку членів громади як виробників туризму. Інклюзивний туризм цікавиться цими речами, але не лише на рівні громади; він зосереджений на всіх формах та масштабах туризму. Відповідальний туризм орієнтований на етичний, із загальною зацікавленістю у вдосконаленні умов туризму. Інклюзивний туризм не робить акценту на середовищі, як відповідальний туризм, і зосереджений на якості стосунків і розширенні можливостей господарів [71].

Обговорення елементів розвитку інклюзивного туризму, виокремлених Р. Шейвенс (Regina Scheyvens), Р. Бідульфом (Robin Biddulph), може також спонукати до розгляду потенціалу та обмежень туризму для створення більш широких соціально-економічних заходів і досягнення справедливих та стійких результатів.

Перший елемент – маргіналізовані люди як виробники туризму – стосується "подолання бар'єрів для доступу неблагополучних груп населення до туризму як виробників".

Другий елемент – маргіналізовані люди як споживачі туризму – стосується "подолання бар'єрів для доступу неблагополучних груп населення до споживачів туризму".

Третій елемент – гідне й належне уявлення про себе – представлення історії та культури маргіналізованих людей значущими способами.

Четвертий елемент – відносини влади, які кидають виклик у туризмі та за його межами, "виклик відносинам влади, що домінують".

П'ятий елемент – розширення участі в прийнятті рішень щодо туризму – йдеться про того, "хто може сприяти прийняттю рішень щодо розвитку туризму".

Шостий елемент – зміна туристичної карти з метою залучення нових людей і місць – передбачає "надання можливостей новим місцям бути на туристичній карті".

Сьомий елемент – сприяння взаєморозумінню та повазі – стосується "заохочення навчання, обміну та взаємовигідних відносин, які сприяють порозумінню та повазі між "господарями" та "гостями".

ООН чітко посилається на туризм у рамках двох цілей його сталого розвитку: цілі щодо гідної праці та цілі щодо відповідального споживання й виробництва. Крім того, ключовою є ціль щодо сталих міст, міста та агломерації є центрами для туристів і важливими туристичними напрямками.

Отже, згідно з правилами політики цілей щодо сталого розвитку туризму ООН, запроваджено можливості та поставлено завдання, створені інклюзивним туризмом для осіб з обмеженими можливостями (таблиця 1.2.1) [71].

Лише невелика кількість науковців у своїх дослідженнях приділяли увагу організаціям індустрії гостинності та туристичного сектору, які функціонують як соціальні підприємства, зосереджуючи свої зусилля на створенні можливостей працевлаштування для осіб із обмеженими можливостями.

Виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що ключовими напрямками стратегічного втручання, спрямованого на досягнення цілей сталого розвитку в контексті інклюзивного туризму, є комплексне підвищення рівня доступності транспортної інфраструктури, громадських просторів та туристичних об'єктів.

Це має забезпечити створення безперервного та безбар'єрного ланцюга пересування для осіб з інвалідністю. Крім того, необхідно сприяти активному залученню людей із обмеженими можливостями до туристичної діяльності як повноцінних учасників господарських процесів та споживачів туристичних послуг.

Таблиця 1.2.1 Можливості, створені інклюзивним туризмом для осіб з інвалідністю в усіх напрямках цілей сталого розвитку туризму [71]

Можливості для людей з обмеженими можливостями	Стратегічна ціль сталого розвитку
Створення робочих місць у туристичному секторі може збільшити можливості працевлаштування для осіб з інвалідністю	До 2030 р. розробити та впровадити політику сприяння сталому розвитку туризму, що створює робочі місця та сприяє розвитку місцевим культурі та продуктів
Зосереджуючись на екологічному сталому розвитку, визначенні інструментів для моніторингу сталого розвитку, туризм створює можливість розглянути вплив на осіб з інвалідністю, в тому числі як туристичної робочої сили та як туристів	Розробити та впровадити інструменти для моніторингу впливу сталого розвитку для сталого туризму, який створює робочі місця й популяризує місцеву культуру та продукти
Міста є важливими туристичними напрямками для осіб з інвалідністю, оскільки вони зазвичай пропонують більш доступний туризм і можливості, ніж сільський туризм	До 2030 р. забезпечити доступ до безпечної, доступної і стійкої транспортної системи для всіх, покращення доріг, безпеки, зокрема за рахунок розширення громадського транспорту з особливою увагою до потреби тих, хто перебуває у вразливих ситуаціях: жінки, діти, люди з інвалідністю та літні особи
	До 2030 р. універсальний доступ до безпечних, інклюзивних, доступних, зелених громадських місць, зокрема для жінок і дітей, літніх людей та людей з обмеженими можливостями

Інклюзивний туризм є важливим напрямом розвитку туристичної галузі, що сприяє забезпеченню рівних можливостей для всіх категорій населення,

особливо людей з інвалідністю. Він спрямований на усунення бар'єрів та створення доступної інфраструктури, яка враховує фізичні, когнітивні та сенсорні особливості туристів. В умовах війни в Україні цей аспект набуває особливої актуальності, оскільки значна кількість громадян отримала статус осіб з інвалідністю, потребуючи реабілітації та соціальної інтеграції.

Туризм виконує важливі соціальні, психологічні та реабілітаційні функції, допомагаючи відновлювати фізичне й емоційне здоров'я людей, а також сприяючи їхній соціалізації. Розвиток інклюзивного туризму стимулює інновації в галузі та створює умови для інтеграції маргіналізованих груп у суспільство. Цей напрям тісно пов'язаний із цілями сталого розвитку ООН, оскільки забезпечує створення робочих місць, популяризацію місцевої культури та розвиток доступної транспортної й туристичної інфраструктури.

Інклюзивний туризм не лише вирішує соціальні завдання, але й сприяє економічному зростанню та культурному збагаченню суспільства, розширюючи можливості для активної участі всіх його членів у туристичній діяльності.

1.3 Закордонний досвід розвитку інклюзивного туризму

Сприйняття туризму як виключно засобу відпочинку або бізнес-можливості є значним спрощенням його багатогранної сутності. Такий підхід ігнорує його глибокий соціокультурний зміст, зокрема роль у формуванні загальнолюдської культури, налагодженні міжособистісних зв'язків та сприянні порозумінню між представниками різних народів. Туризм — це багатогранне суспільне явище, яке охоплює світоглядні, культурні, естетичні та комунікативні аспекти життя, де в центрі уваги перебуває особистість мандрівника зі своїми ціннісними орієнтирами, прагненнями та потребами.

Розвиток людських взаємин і усвідомлення важливості інклюзивності

стали потужними імпульсами для вдосконалення туристичної сфери, зокрема в аспекті врахування потреб осіб із обмеженими можливостями. Це сприяє створенню відкритого й гостинного середовища, доступного для кожного, незалежно від його фізичних чи соціальних обмежень. Концепція інклюзивного туризму, яка базується на принципах гостинності, забезпечує не лише фізичний доступ, а й моральне задоволення, культурний збагачення та розширення кругозору, що робить її важливим напрямком у сучасному туризмі.

Гостинність виступає основою розвитку туризму, що передбачає постійне вдосконалення якості послуг з урахуванням потреб різних категорій подорожуючих. Це включає створення відчуття комфорту та захищеності для всіх гостей, незалежно від їхніх можливостей. У сучасному світі філософія гостинності безпосередньо пов'язана з інклюзивністю: туристичні послуги мають забезпечувати рівний доступ до рекреаційних, культурних і пізнавальних ресурсів для всіх.

Водночас в Україні реалізація інклюзивного підходу в туризмі стикається з численними проблемами. Зокрема, відсутність фізичної доступності більшості туристичних об'єктів значно ускладнює знайомство з ними для осіб із особливими потребами. Недостатнє забезпечення інформаційними ресурсами відповідного формату та брак спеціальної підготовки у персоналу туристичних підприємств також створюють бар'єри для повноцінного туристичного досвіду.

Фізична доступність інфраструктури — це ключова вимога туристів із обмеженими можливостями. Державні органи та власники туристичних об'єктів повинні докладати зусиль для дотримання нормативів облаштування пандусів, ліфтів, тактильних вказівників тощо. Крім того, інформація про туристичні об'єкти, вистави чи музейні експозиції має бути доступною через адаптовані ресурси, такі як аудіогіди, матеріали шрифтом Брайля або інтерактивні дисплеї, що дозволить подолати комунікаційні бар'єри.

Висока якість обслуговування туристів з інклюзивними потребами вимагає спеціалізованої підготовки персоналу. Працівники мають бути обізнаними в питаннях соціальної психології, принципів інклюзії та культури обслуговування. Туристичні компанії та готелі повинні інвестувати у професійний розвиток своїх співробітників, залучати перекладачів жестової мови або інших фахівців, що сприятиме формуванню справжньої атмосфери гостинності.

Залучення самих осіб із інклюзією до розвитку туристичної сфери може стати важливим чинником створення доступного середовища. Їхній безпосередній досвід і рекомендації допоможуть формувати інклюзивні практики, які сприятимуть підвищенню якості життя всього суспільства. Як зазначають вітчизняні дослідники М. Перфільєва та І. Карпич, участь цієї соціальної групи у проєктах із розбудови відкритого суспільства є ключовою передумовою досягнення рівності, соціальної згуртованості та культурного розвитку [67].

Прикладом ефективного і економічно успішного розвитку інклюзивного туризму виступають розвинені держави Західної Європи та Північної Америки, які завдяки високому рівню економічного розвитку, інноваційній активності та зосередженню значних фінансових ресурсів створили сприятливі умови для формування розвиненого ринку туристичних послуг. У цих країнах спостерігається стрімкий розвиток інклюзивного туризму, обумовлений високою купівельною спроможністю населення, значними інвестиціями в безбар'єрну інфраструктуру та активним залученням сучасних технологій для забезпечення доступності туристичних продуктів. Ці країни демонструють приклад того, як поєднання політичної волі, прогресивного законодавства та соціально відповідального бізнесу може сприяти не лише соціальній інтеграції осіб із особливими потребами, але й стимулювати економічне зростання галузі туризму загалом.

У Європейському Союзі кількість жителів з особливими потребами та представників старшого віку досягає 127 мільйонів, тобто близько 27% всіх жителів, при цьому 70% з них фінансово незалежні і мають фізичні можливості для подорожі. Крім того, люди з обмеженими можливостями та їх супроводжуючі становлять близько 11% користувачів європейських готелів. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) констатує тенденцію збільшення цієї цифри в зв'язку з ростом чисельності населення, досягненнями медичної науки і процесом старіння населення. У країнах, в яких передбачувана тривалість життя перевищує 70 років, в середньому близько 8 років (або 1,5% від загальної тривалості життя) припадає на роки, пов'язані з інвалідністю [29].

Згідно з прогнозними даними Eurostat на 2025–2100 роки, кількість населення ЄС віком понад 65 років буде зростати [80]. Якщо у 2025 році частка населення віком понад 65 років складатиме 22%, то у 2100 році вона збільшиться до 32%. Водночас загальна чисельність населення ЄС зменшиться. Таким чином, світова туристична галузь має адаптуватися до цих змін [77].

Міністерство туризму та спорту Республіки Польща повідомляє про зростання сегмента туристів із особливими потребами через старіння населення. На 11-му форумі Польської туристичної організації та регіональних і місцевих туристичних організацій було обговорено національну програму «Доступність плюс 2018-2025». У Польщі понад 4 мільйони осіб (14% населення) мають інвалідність, а близько 10 мільйонів людей старше 60 років, що становить 25% населення країни. Купівельна спроможність літніх людей зростає: до 2035 року частка «срібного покоління» у загальних витратах на покупки зросте до 37%. Водночас літні люди залишаються недостатньо представленою групою серед учасників туристичного ринку [77].

Загальна сума доходу від світового туризму становить півтора трильйона доларів на рік, в середньому – 4 мільярди на день. Інваліди подорожують менш активно, ніж інші громадяни Євросоюзу: від 37% – у Великобританії до 53% – у

Німеччині. Тим часом 11% всіх туристичних поїздок у Європі і 7% у всьому світі роблять мандрівники з особливими потребами, найчастіше в компанії членів сім'ї або друзів [29].

В США, які в 2015 році зайняли перше місце за доходами від туризму, 22% дорослого населення складають люди з особливими потребами. З них більше половини – активні туристи, які витратили на подорожі 17 мільярдів доларів. Причому в США є специфіка: інклюзивні турпродукти здебільшого пов'язані з круїзним відпочинком [29].

У Сполучених Штатах існують надзвичайно високі стандарти щодо обладнання круїзних лайнерів та рівня обслуговування, яке надається під час таких подорожей. Значна частина витрат і статистичних даних стосується саме цього сегмента відпочинку. Якщо врахувати, що особи з обмеженими фізичними можливостями зазвичай подорожують у супроводі одного чи кількох осіб, то загальний економічний вплив цього виду туризму суттєво зростає. Щорічно фіксується близько 73 мільйонів подорожей, пов'язаних із цим напрямком, що свідчить про його вагомий внесок у туристичну галузь і загальну економіку.

Круїзні подорожі забезпечують низку унікальних переваг, які роблять цей вид відпочинку особливо привабливим і комфортним для людей з обмеженими можливостями.

1. Сучасні круїзні лайнери спроектовані з урахуванням принципів інклюзивності та максимальної доступності. Вони оснащені просторими ліфтами, широкими коридорами, які дозволяють легко пересуватися навіть із використанням інвалідного візка. Окрім цього, значна увага приділяється дизайну кают, які мають спеціалізоване обладнання, що відповідає потребам осіб з інвалідністю. Це включає розширені дверні пройми, поручні, зручні меблі, а також ванні кімнати, адаптовані для людей з обмеженою мобільністю, із поручнями та безпечними душовими зонами (рис. 1.3.1, 1.3.2).

Рис. 1.3.1. Круїзний лайнер MSC Seaside, збільшена каюта для людей з обмеженими можливостями

Рис. 1.3.2. Круїзний лайнер MSC Seaside, душова для людей з обмеженими можливостями

2. Оскільки туристи проводять всю подорож на одному судні, їм не доводиться постійно змінювати місця проживання, що істотно знижує рівень стресу та фізичного навантаження, характерного для більш динамічних форм подорожей.

3. Круїзні тури зазвичай передбачають ретельно організовані екскурсії до різноманітних міст та культурно-історичних об'єктів, при цьому враховуючи особливі потреби осіб з інвалідністю. Туристичні оператори забезпечують спеціалізований транспорт, адаптований для перевезення людей з обмеженими можливостями, а також гарантують доступність ключових пам'яток і участь у культурних заходах.

4. На борту круїзних лайнерів пропонується широкий спектр розважальних програм і послуг, які можуть бути адаптовані для осіб з інвалідністю. Це стосується як ресторанів і басейнів, так і театрів, фітнес-центрів та інших зон відпочинку, що відповідають потребам різних категорій пасажирів.

5. Переважна більшість круїзних лайнерів оснащена сучасними медичними центрами, які здатні забезпечити широкий спектр послуг, від базової медичної допомоги до більш складних процедур. Це стає надзвичайно важливим для туристів з обмеженими можливостями, які можуть потребувати регулярного контролю стану здоров'я або екстреного втручання під час подорожі.

США утримують провідні позиції у розвитку інклюзивного туризму, впроваджуючи численні ініціативи та практики, спрямовані на забезпечення доступності туристичних об'єктів і послуг для осіб з обмеженими можливостями.

У національних парках, таких як Йосеміті (Каліфорнія) та Гранд-Каньйон (Аризона), створено доступні маршрути, оглядові майданчики, спеціальні кемпінгові зони й аудіоматеріали для людей з порушеннями зору та слуху. У Сан-Антоніо (Техас) відкрито перший у світі аквапарк спеціально створений для дітей з особливими потребами Morgan's Inspiration Island [63] (рис. 1.3.3).

Рис. 1.3.3. Morgan's Inspiration Island - аквапарк спеціально створений для дітей з особливими потребами

У великих містах, як-от Нью-Йорк і Вашингтон, округ Колумбія, розвинена транспортна інфраструктура з низькопідлоговими автобусами, доступними станціями метро, адаптованими музеями та туристичними об'єктами.

Тематика доступності відображена і в тематичних парках Walt Disney World та Universal Studios, які пропонують адаптовані атракціони, аудіоописи, сурдопереклад і мобільні додатки для людей з інвалідністю. Значну роль відіграють транспортні вузли, такі як міжнародні аеропорти та Amtrak, із пандусами, ліфтами та спеціалізованим обслуговуванням пасажирів.

Ключовою основою є законодавство, зокрема Americans with Disabilities Act (ADA), що зобов'язує громадські установи забезпечувати повну доступність, стимулюючи модернізацію об'єктів через грантові програми та фінансову підтримку на місцевому рівні.

Інклюзивний туризм в Європі розпочинаються з спеціальних сайтів, наприклад в Барселоні є спеціальний сайт (<http://www.barcelonaaccess.cat/>) присвячений інклюзивну туризму на якому можна ознайомитись з переліком історичних та культурних пам'яток, які доступні для людей з інвалідністю, дізнатися подробиці функціонування транспорту, знайти готель з доступною інфраструктурою і спеціалізовані сервіси для людей з інвалідністю, замовити тур за певним туристичним маршрутом. Усі відео адаптовані для людей з порушенням слуху, адже дублюються з жестовою мовою. Метою створення доступного середовища в Барселоні стало бажання досягти згуртованого міста, яке сприятиме якості життя та повазі до різноманітності. Влада міста та жителі роблять все можливе для того щоб полегшити доступ до найбільш проблемних пунктів, громадського транспорту та зробити місто доступним для людей з інвалідністю [69].

У Барселоні функціонує спеціалізоване туристичне агентство Barcelona Special Traveller, яке орієнтоване на розвиток інклюзивного туризму. Його діяльність спрямована на всебічне врахування потреб клієнтів, пропонуючи індивідуалізовані туристичні маршрути, що забезпечують повну доступність транспортних засобів, житла та супутніх послуг, включаючи екскурсії, відвідування культурних об'єктів та організацію дозвілля. Метою проєкту є створення справедливого та рівноправного туристичного середовища, яке сприятиме доступності подорожей для всіх категорій населення. Засновники агентства підкреслюють, що їхня концепція базується на унікальному поєднанні глибокого розуміння потреб людей з інвалідністю та застосуванні інноваційних підходів, раніше не впроваджених у Барселоні та Каталонії [75].

Барселона успішно впровадила інноваційний підхід до організації повністю інклюзивних туристичних маршрутів, яскравим прикладом чого стала екскурсія Easy Walking Tour Gòtic [78]. Ця екскурсія розроблена з урахуванням потреб маломобільних туристів, забезпечуючи зручність і доступність на всіх етапах маршруту (фото 1.3.4).

Рис. 1.3.4 Екскурсія Easy Walking Tour Gòtic в Барселоні

Вона пропонує учасникам захопливу подорож у часі, що розкриває багатовікову історію Готичного кварталу — від його ранніх витоків до сучасного вигляду, зосереджуючи увагу на архітектурній спадщині та культурних традиціях цього унікального району. Така ініціатива не лише демонструє зразкову інтеграцію принципів інклюзії у сферу туризму, але й підкреслює прагнення міста зробити культурно-історичну спадщину доступною для максимально широкого кола відвідувачів. Каталонія зробила значні кроки у створенні інклюзивного середовища, системно працюючи над усуненням архітектурних і комунікаційних бар'єрів протягом останніх років. Регіон пропонує понад 150 км

зелених доріг і адаптованих пішохідних маршрутів, а також низку інноваційних активностей, таких як польоти на спеціально обладнаних повітряних кулях, навчання у вітрильних школах, катання на байдарках, дайвінг та верхова їзда [69].

Для туристів створено зручний доступ до адаптованих транспортних засобів, музеїв і галерей, серед яких вирізняється Національний музей мистецтв Каталонії (MNAC) [44]. Він став першим в Іспанії, де людям із порушеннями слуху запропоновано екскурсії жестовою мовою (каталонською, іспанською) та міжнародною системою знаків (SIS).

Мадрид (Іспанія) є одним із найяскравіших прикладів впровадження принципів інклюзивного туризму, позиціонуючи себе як провідний туристичний центр з розвиненою інфраструктурою, що охоплює широкий спектр послуг. Місто пропонує численні можливості для культурного дозвілля, включаючи музеї, театри та виставкові зали, а також створює умови для активного відпочинку та спорту. Туристи можуть насолоджуватися гастрономічними пропозиціями у ресторанах, шопінгом у доступних магазинах, а також прогулянками у парках та ботанічних садах, адаптованих для людей з обмеженими можливостями.

Щороку Мадрид невпинно працює над удосконаленням своєї інфраструктури, орієнтуючись на міжнародні стандарти доступності. Це включає покращення транспортних систем, створення умов для безперешкодного доступу до туристичних об'єктів та впровадження інноваційних послуг для маломобільних груп. Такий підхід дозволяє місту закріплювати свої позиції як одного з найпривабливіших і найкомфортніших туристичних напрямків для всіх категорій відвідувачів [69].

Влада Мардиду спільно з Impulsa Igualdad [46] (організація що представляє людей з обмеженими можливостями), а також інші туристичні організації розробили путівник [53], що містить інформацію про визначні туристичні в пам'ятки для відвідувачів з інвалідністю. Путівник надає інформацію про

доступні тури, музеї, театри, кінотеатри, ресторани а також надає корисні поради, які знадобляться під час відвідування Мадриду [69].

Великобританія приділяє значну увагу розвитку доступного туризму, впроваджуючи стратегії підвищення інклюзивності, розробляючи механізми оцінки рівня доступності, а також проводячи регулярний моніторинг статистичних даних. Щороку країна отримує близько 12 мільярдів фунтів доходу завдяки подорожам туристів з особливими потребами та їхніх супутників, як іноземців, так і громадян Великобританії.

Зразковим прикладом впровадження принципів інклюзивності в туристичну галузь стала Великобританія. Тут для людей з інвалідністю активно адаптують громадський транспорт, включаючи автобуси та потяги, а музеї пропонують спеціалізовані екскурсії. У країні також функціонує спеціалізований туроператор Tourism for All [62], який є національною благодійною організацією. Його місія полягає у наданні консультацій і допомоги людям з інвалідністю під час планування подорожей, а також у просуванні стандартів доступного туризму на території Великобританії. Завдяки цьому сервісу туристи можуть створювати маршрути, максимально адаптовані до своїх інтересів і потреб. Як зазначають автори сайту «Ми із захопленням гарантуємо, що люди можуть брати участь у всіх сферах життя громади, незалежно від їхньої мобільності чи можливостей.» Велика кількість готелів, ресторанів, виставкових центрів, сімейних атракціонів, історичних пам'яток прагнуть стати доступними. На сайті є вся необхідна інформація, а також поради, які необхідні під час бронювання екскурсій, готелів та формування транспортної карти [69].

У рамках своєї діяльності Англія ініціювала створення спеціалізованої групи з питань інклюзивного туризму — England's Inclusive Tourism Action Group (EITAG) [79]. Її заснування відбулося після проведення конференції «VisitEngland's Unlocking the Purple Pound» у 2015 році. До складу цієї групи увійшли провідні компанії та ключові зацікавлені сторони, які спільно працюють

над формуванням інклюзивного середовища в країні. Їхні зусилля спрямовані на розробку й впровадження передових практик у сфері доступного туризму, що дозволяють підвищити комфорт і доступність туристичних послуг для людей з особливими потребами.

Ізраїль накопичив значний досвід у створенні умов для інклюзивного туризму, оскільки серед мільйонів туристів, які щороку відвідують країну, чимало є осіб з інвалідністю. Ізраїльський уряд докладає всіх зусиль, щоб забезпечити максимальний комфорт і мінімізувати труднощі для таких туристів під час їхнього перебування в країні. Для цього розроблено спеціалізовану туристичну кампанію, а також створено платформу Israel4All [82], яка покликана стати цінним ресурсом для людей з інвалідністю, літніх туристів та всіх, хто потребує додаткової допомоги під час подорожей.

Компанія Israel4All організовує інклюзивні тури, що включають адаптовані маршрути, послуги досвідчених гідів, які мають спеціалізацію у роботі з туристами з обмеженими можливостями, а також спеціальне харчування, що відповідає індивідуальним потребам клієнтів.

Високий рівень доступності Ізраїлю починається вже в міжнародному аеропорту імені Бен-Гуріона. Цей транспортний вузол повністю адаптований для обслуговування туристів з інвалідністю. Особам, які користуються інвалідними візками, надається персональний супровід під час проходження терміналу. Крім того, тут функціонують спеціалізовані митні коридори, окремі пункти паспортного контролю, просторі ліфти та обладнані санітарні кімнати.

Громадський транспорт в Ізраїлі також відповідає стандартам доступності: усі автобуси оснащені підйомниками. Туристичні об'єкти країни адаптовані для людей з обмеженими можливостями (рис. 1.3.5).

Наприклад, фортеця Масада біля Мертвого моря доступна для маломобільних груп, а спеціальна зона дозволяє людям із вадами зору тактильно ознайомитися з місцевістю. Оглядові майданчики на таких визначних пам'ятках,

як Гора Блаженств, Капернаум, річка Йордан і Тиверіадське озеро, також створені з урахуванням потреб туристів з інвалідністю.

Рис. 1.3.5 Туристичні об'єкти Ізраїлю для осіб з обмеженими
МОЖЛИВОСТЯМИ

Навіть рекреаційна інфраструктура в Ізраїлі враховує інклюзивність: у Тель-Авіві облаштовано чотири спеціальні пляжі для людей з інвалідністю, які забезпечені адаптованими санітарними приміщеннями. Більшість розважальних закладів також пристосовані для комфорту осіб з особливими потребами [69].

Досвід Ліона (Франція), який у 2018 році здобув престижну Європейську премію «Доступні міста», є яскравим прикладом успішного впровадження інклюзивного туризму. Місто заслужено вважається одним із лідерів у цій сфері завдяки масштабній адаптації міської інфраструктури для потреб людей з інвалідністю. Зокрема, 100% громадського транспорту в Ліоні повністю пристосовані для маломобільних осіб, а також забезпечено доступність бібліотек, громадських просторів, культурних та історичних пам'яток. Для зручності

користувачів ці об'єкти оснащено спеціалізованими пристроями для зчитування інформації, аудіовізуальними засобами та збільшувальними екранами, що дозволяє відвідувачам з різними типами обмежень брати повноцінну участь у культурному житті міста. Крім того, Ліон активно розвиває цифрові інструменти, покликані спростити пересування містом і забезпечити доступ до його численних визначних місць людям з інвалідністю [67]. Неподалік Ліону гірськолижний курорт Megève (рис. 1.3.6) також не залишився осторонь та адаптував свої споруди та деякі свої траси для катання на лижах [39].

Рис. 1.3.6. Катання для людей з обмеженими можливостями на гірськолижному курорті Megève у Франції

Флоренція (Італія) створила декілька адаптованих туристичних маршрутів, які включають спеціально облаштовані пандуси, модернізовані тротуари та ліфти. Відомі історичні пам'ятки, такі як галерея Уффіці та Палаццо Веккіо, пристосовані для відвідувачів із обмеженими можливостями, демонструючи

гармонійне поєднання культурної спадщини та інклюзивності.

Берлін (Німеччина) відзначається однією з найбільш інклюзивних транспортних систем у Європі, яка включає низькопідлогові автобуси та адаптовані станції метро, що забезпечує зручність для осіб з обмеженими можливостями (фото 1.3.7). Культурні заклади, зокрема музеї та театри, також пристосовані для прийому таких відвідувачів, пропонуючи широкий спектр послуг і необхідних засобів [26].

Рис. 1.3.7 Метро, Мюнхен

Амстердам (Нідерланди) також є прикладом міста, що активно розвиває доступність. Система міських каналів адаптована завдяки спеціально обладнаним човнам, що дозволяє туристам з інвалідністю насолоджуватися водними екскурсіями. Провідні культурні заклади, такі як музей Ван Гога та Рейксмузей, забезпечують інклюзивність і доступ для всіх категорій відвідувачів.

Ці успішні практики свідчать, що забезпечення повної доступності для туристів можливе за умови комплексного підходу, постійного вдосконалення

інфраструктури та запровадження інновацій у сфері туристичних послуг.

У 2019 році Всесвітня туристична організація (UNWTO) спільно з фондом ONCE заснували премію для визнання та популяризації «Доступних туристичних напрямків» (ATD). ATD є щорічною туристичною нагородою ООН, заснованою на оцінці Комітету експертів, яка визнає напрямки, що забезпечують безперешкодний відпочинок для будь-якого туриста.

Перша нагорода ATD була вручена у 2019 році, але її вручення тимчасово призупинили через пандемію. UNWTO та фонд ONCE відзначили найкращі «Доступні туристичні напрямки» на виставці FITUR (туристична виставка в Мадриді). У першому випуску цієї ініціативи особливе визнання отримали Португалія, Барселона та індійське місто Тріссур. Португалія здобула першу премію за важливість, яку країна приділяє доступності, а також за активну участь у розробці та впровадженні туристичних продуктів і послуг, доступних для всіх у межах проєкту. Журі визначило, що Барселона є «справді передовим містом з точки зору доступності», яке демонструє відмінні умови в аспекті туристичних ресурсів, включаючи житло, заклади харчування та транспорт. Тріссур отримав спеціальну відзнаку як «Новий напрямок» за «повний розвиток доступності за активної участі державних організацій у цьому питанні».

У жовтні 2023 року UNWTO опублікувала набір рекомендацій із доступності, спрямований на ключових учасників у сфері управління природними ресурсами. Документ зосереджений на полегшенні доступу до природоохоронних зон, пляжів і парків [77].

Світовий досвід підтверджує, що туристи з інвалідністю становлять важливий і перспективний сегмент туристичного ринку. Туризм для людей з інвалідністю є не лише соціально значущим, а й одним із найбільш динамічно розвиваючихся напрямків у галузі.

Практика впровадження інклюзивного туризму за кордоном доводить, що пріоритетними завданнями є створення безбар'єрного середовища, адаптація

туристичних маршрутів, а також модернізація історичних і культурних об'єктів з урахуванням потреб осіб з інвалідністю. Україна могла б скористатися цим досвідом, впроваджуючи передові рішення для організації туристичних послуг, таких як створення спеціалізованих інформаційних платформ, брошур, мобільних додатків, а також забезпечення доступності архітектурних і культурних пам'яток.

Формування інклюзивного середовища для людей з інвалідністю, розробка доступних екскурсійних маршрутів із врахуванням різних форм інвалідності, сприятиме не лише створенню рівних можливостей для подорожей, а й стане важливим елементом їхньої реабілітації та соціалізації. Це дозволить особам з інвалідністю брати повноцінну участь у суспільному житті.

Особливу увагу слід приділити підготовці працівників туристичних компаній та гідів, які працюють із такими туристами. Необхідно також адаптувати сайти туристичних організацій для людей із порушеннями зору та слуху, використовуючи сучасні цифрові технології. Інтеграція цих елементів у туристичну сферу України створить більш інклюзивну і гостинну атмосферу для всіх відвідувачів.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1 Законодавчо-правові основи інклюзивного туризму в Україні

Сучасний туризм, забезпечуючи формування 11% глобального валового національного продукту і акумулюючи 7% світових інвестицій, демонструє статус одного з провідних секторів світової економіки. Його внесок у глобальне економічне зростання є значним: на сферу туризму припадає 11% від усіх споживчих витрат і 5% від загальних податкових надходжень. Вже в середині 1990-х років, зокрема у 1996 році, туризм за обсягами валютних надходжень, які щороку зростають на 9%, перевершив традиційно домінуючі галузі міжнародної торгівлі — експорт нафтопродуктів, телекомунікаційного обладнання, автомобілебудування, а також інші види послуг. Таким чином, туризм не лише впливає на розвиток глобальної економіки, але й виступає каталізатором інтеграційних процесів між країнами та регіонами.

Україна, завдяки своєму стратегічно вигідному геополітичному положенню, володіє значним потенціалом для того, щоб зайняти одну з лідируючих позицій серед країн з високим рівнем розвитку туризму. Природні ресурси України, включно зі сприятливими кліматичними умовами, переважно рівнинним рельєфом і багатою флорою та фауною, є ідеальними для організації рекреаційних та екологічних турів. Водночас розвинена транспортна інфраструктура забезпечує доступність основних туристичних регіонів для мандрівників з різних куточків світу.

Не менш важливою складовою є культурно-історична спадщина України, яка включає численні пам'ятки архітектури, культури та історії, багато з яких мають світове значення. Від середньовічних замків Західної України до величних соборів Києва, кожен регіон країни здатний запропонувати унікальний туристичний досвід.

В умовах розбудови незалежної української держави туризм набуває стратегічного значення як багатофункціональний інструмент соціально-економічного та культурного розвитку. Він стає ефективним механізмом інтеграції ринкових відносин у господарський простір країни, сприяє залученню значних фінансових ресурсів до державного бюджету та стимулює раціональне використання вільного часу громадян. Туризм також виконує важливу соціально-культурну функцію, забезпечуючи змістовне дозвілля, поглиблення знань про історію і традиції рідного краю та залучення широких верств населення до вивчення і збереження історико-культурної спадщини.

Враховуючи важливу роль, яку туризм відіграє у житті суспільства, держава визнає його одним із пріоритетних напрямів розвитку національної економіки та культури. Туризм інтегрує економічні, екологічні, соціальні й культурні аспекти, сприяючи комплексному розвитку територій, на яких він реалізується. Державна стратегія розвитку туризму орієнтована на формування високоякісного та конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного задовольнити зростаючі потреби населення України та відповідати вимогам міжнародного ринку.

Головною метою цієї стратегії є забезпечення соціально-економічного піднесення регіонів України через розвиток туристичної галузі, створення додаткових робочих місць, залучення інвестицій і розвиток інфраструктури, водночас забезпечуючи збереження екологічної рівноваги та унікальної історико-культурної спадщини. Особлива увага приділяється розвитку туристсько-рекреаційних зон, які мають значний потенціал для внутрішнього та міжнародного туризму. До таких зон належать Волинська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька області, а також м. Київ, які вже сьогодні займають важливе місце у структурі економіки країни.

Важливим етапом у формуванні правового підґрунтя для розвитку туристичної діяльності в Україні стало прийняття 15 вересня 1995 року Верховною Радою України Закону «Про туризм» [3]. Закон окреслив стратегічні напрями та визначив конкретні завдання, спрямовані на розвиток туристичної сфери, що свідчить про підвищену увагу законодавчої та виконавчої влади до проблем і перспектив цієї галузі. Прийняття Закону стало віхою, яка заклала основи для інтеграції туризму в соціально-економічну систему держави як її важливої складової.

Закон України «Про туризм» встановлює загальні правові, організаційні, соціально-економічні та виховні принципи реалізації державної політики в туристичній сфері. Основна мета документа полягає у створенні нормативного базису, необхідного для трансформації туризму в високорентабельний сектор економіки, що одночасно виступає засобом культурного розвитку громадян, забезпечення зайнятості населення, залучення валютних надходжень та сприяння економічному зростанню.

Окрім того, Закон приділяє значну увагу питанням захисту прав та законних інтересів як туристів, так і суб'єктів туристичної діяльності, визначаючи їхні обов'язки та встановлюючи механізми відповідальності.

Ключові вектори державної політики у сфері туризму спрямовані на комплексний розвиток галузі як економічного, соціального та культурного феномена. Основними аспектами цієї політики є:

1. Сприяння залученню громадян до раціонального використання вільного часу шляхом створення умов для проведення змістовного дозвілля, ознайомлення з історико-культурною спадщиною та природними багатствами країни, а також забезпечення організації оздоровчих програм для населення.

2. Раціональне управління та збереження туристичних ресурсів, що передбачає розвиток туризму як високорентабельної складової економіки

України, формування ефективної системи організації туристичної діяльності для задоволення потреб внутрішнього та міжнародного туризму.

3. Розробка та вдосконалення нормативно-правового регулювання у сфері туризму, з урахуванням положень чинного законодавства України, а також відповідних міжнародних стандартів і практик.

4. Забезпечення захисту національних інтересів у туристичній галузі, що включає правовий, економічний і організаційний аспекти.

5. Створення сприятливих умов для розвитку туризму шляхом оптимізації податкової, валютної, митної, прикордонної політики та інших видів державного регулювання, що мають прямий вплив на галузь.

6. Запровадження економічних стимулів, які сприяють зростанню туристичного потенціалу, включаючи надання податкових пільг для організацій, що займаються розвитком туризму.

7. Розробка пільгових механізмів, спрямованих на підтримку туристичної та екскурсійної діяльності серед дітей, молоді, людей з інвалідністю та представників малозабезпечених груп населення.

8. Стимулювання національних і міжнародних інвестицій у туристичну індустрію, що сприятиме її модернізації та інфраструктурному розвитку.

9. Запровадження процедур стандартизації, сертифікації та ліцензування діяльності у сфері туризму для забезпечення високої якості послуг та їх відповідності міжнародним нормам.

10. Формування системи статистичної звітності, що дозволить здійснювати аналіз діяльності суб'єктів туристичного ринку та оптимізувати управлінські рішення.

11. Регулювання управління державною власністю в туристичній сфері з метою підвищення ефективності її використання та розвитку.

12. Забезпечення рівних умов для функціонування суб'єктів підприємництва на туристичному ринку, незалежно від форм власності, розвиток

конкурентного середовища та дотримання норм антимонопольного законодавства.

13. Гарантування безпеки туристів, включаючи захист їхніх прав, інтересів та майна, а також підвищення стандартів якості послуг.

14. Підтримка регіонального розвитку туризму шляхом визначення статусу окремих туристичних центрів і створення сприятливих умов для пріоритетного розвитку туристичної інфраструктури.

15. Науково-методичне забезпечення галузі туризму, розвиток системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, орієнтованої на сучасні потреби ринку.

16. Активізація міжнародного співробітництва через участь у програмах розвитку туризму, взаємодію з міжнародними організаціями та укладання двосторонніх і багатосторонніх угод у галузі туризму, що забезпечують їх практичну реалізацію.

У 2006 році Генеральна Асамблея ООН ухвалила Конвенцію про права осіб з інвалідністю, яка встановила фундаментальні принципи щодо забезпечення рівних прав і можливостей для осіб з інвалідністю в усіх аспектах їхньої життєдіяльності [30].

Цей міжнародно-правовий документ, ратифікований понад 180 державами, включно з Україною, зобов'язує учасників вживати комплексних заходів для забезпечення повноцінної інтеграції осіб з інвалідністю у суспільне життя. Йдеться про створення умов, що сприяють максимальному розкриттю та реалізації їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних і професійних здібностей.

Конвенція детально регламентує ключові аспекти, зокрема забезпечення індивідуальної мобільності осіб з інвалідністю, їхнє право на свободу вираження думок і переконань, доступ до інформації, дотримання приватності, повагу до гідності, а також права на освіту, охорону здоров'я та реабілітацію.

Україна, ратифікувавши Конвенцію у 2009 році, зобов'язалася дотримуватися її положень, забезпечуючи повагу до загальнолюдських прав громадян з інвалідністю. Зокрема, відповідно до статті 9, держава повинна вживати належних заходів для гарантування безперешкодного доступу осіб з інвалідністю до фізичного середовища, транспорту, інформаційних і комунікаційних ресурсів. Це є критично важливим, оскільки участь людей з інвалідністю у суспільно значущих процесах неможлива без створення доступної інфраструктури та умов для реалізації їхніх прав.

31 березня 2016 року у Верховній Раді України був зареєстрований законопроект № 4271 «Про внесення змін до деяких законів України щодо інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму». Основна мета цього законопроекту полягала у запровадженні на законодавчому рівні поняття інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму як комплексної системи заходів, спрямованих на відновлення, розвиток і підтримку фізичного, соціального, духовного, творчого та інтелектуального потенціалу особистості. Ураховуючи фізичні та психічні можливості людини, ця система має сприяти її повноцінній інтеграції в суспільне життя [55].

Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм визначено як сучасний підхід до туристичної діяльності, що забезпечує залучення будь-якої особи, незалежно від її фізичних чи психологічних особливостей, до туристичних активностей. Основна увага приділяється створенню доступної туристичної інфраструктури, яка враховує потреби людей з різними фізичними можливостями та забезпечує умови для безбар'єрного відвідування туристичних об'єктів. Цей вид туризму охоплює кілька ключових напрямків: лікувально-оздоровчий, культурно-пізнавальний, професійно-трудоий, неолімпійський фізкультурно-спортивний, сімейно-молодіжний, а також напрямок, пов'язаний із професійною адаптацією.

У період з 27 по 29 жовтня 2016 року в місті Умань на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини відбувся перший міжнародний науково-практичний симпозіум, присвячений обговоренню проблем впровадження інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні. Симпозіум став важливим майданчиком для аналізу перспектив розвитку цього напрямку, обміну досвідом та формування рекомендацій щодо його подальшого вдосконалення.

Цій події передувало створення Асоціації «Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму», де серед засновників, таких як Комунальний заклад «Черкаський обласний центр медико-соціальної експертизи Черкаської обласної ради», Національний історико-культурний заповідник «Чигирин», Шевченківський Національний заповідник м. Канів, Національний дендрологічний парк «Софіївка», Громадська спілка «Всеукраїнське науково-практичне об'єднання Інклюзивного туризму інвалідів і чорнобильців України», Благодійний фонд «Підтримки програм соціального захисту осіб постраждалих від аварії на ЧАЕС та інвалідів» співзасновником виступив і Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (факультет соціальної та психологічної освіти) [55].

У 2019 р. Генеральний секретар ООН закликав країни до реалізації стратегії в рамках виконання завдань соціальної інтеграції інвалідів на наступне десятиріччя.

Україна має ряд законодавчих та нормативних актів, що регулюють соціальну сферу в державі, а також певну соціальну інфраструктуру, яка забезпечує та сприяє подальшому розвитку соціальних процесів. Зокрема, в Україні ратифіковано ряд міжнародних правових актів в сфері захисту прав осіб з інвалідністю, що є обов'язковими до виконання. До основних законодавчих актів, що регулюють питання захисту прав людей з інвалідністю в Україні можна

віднести в першу чергу Конституцію України, а також Закони, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України (таблиця 2.1.1).

Таблиця 2.1.1

Основні законодавчі акти, що регулюють питання захисту прав людей з інвалідністю в Україні

Закони України	Укази Президента України	Постанови Кабінету Міністрів України
«Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»	«Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями»	«Про затвердження Програми забезпечення безперешкодного доступу людей з обмеженими фізичними можливостями до об'єктів житлового та громадського призначення»
«Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні»		
«Про планування і забудову територій»	«Про заходи щодо розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями»	
«Про захист прав споживачів»	«Конвенцію про права осіб з інвалідністю»	«Про заходи, пов'язані із задоволенням потреб осіб з інвалідністю, зокрема під час підготовки та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні»
«Про транспорт»		
«Про міський електричний транспорт»		
«Про дорожній рух»		

Соціальні зобов'язання, які покладаються на бізнес-структури, зокрема на підприємства готельного господарства, регламентуються державними стандартами, що встановлюють вимоги до забезпечення доступності сервісного середовища для осіб з інвалідністю ще на етапі проектування (відповідно до ДБН, ДСТУ) [21]. ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення» — це український державний будівельний норматив, який

регламентує вимоги до проєктування і будівництва будівель та споруд, враховуючи потреби людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. Документ розроблено для забезпечення доступності об'єктів житлового, громадського та промислового призначення.

Основні положення:

1. Загальні принципи інклюзивності: створення умов, які дозволяють кожній людині комфортно і безпечно користуватися будівлями та спорудами; передбачення адаптації простору для осіб з інвалідністю, людей похилого віку, батьків з маленькими дітьми тощо.

2. Вимоги до елементів будівель: ширина дверей, висота порогів, ухили пандусів, ліфти, поручні — мають відповідати стандартам доступності; окремо прописані вимоги до доступних туалетів, місць для паркування та зон відпочинку.

3. Інфраструктура і благоустрій територій: облаштування зручних пішохідних маршрутів, які пристосовані для людей з порушеннями зору або слуху; забезпечення доступних підходів до будівель, включно з тактильними плитками та контрастним маркуванням.

4. Комунікації та інформаційні системи: використання систем озвучування та візуальних табло, інформаційні покажчики повинні бути зручними для сприйняття.

5. Відповідність міжнародним стандартам: документ узгоджений із принципами Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.

Цей норматив є обов'язковим до застосування під час проєктування нових будівель і реконструкції вже існуючих, аби забезпечити комфорт і доступність усім категоріям населення.

Така нормативна підтримка концепції соціалізації обслуговування слугує фундаментом для розширення доступності вітчизняних готельних об'єктів, відкриваючи перспективи освоєння нового сегмента потенційної клієнтури.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює питання соціального захисту осіб з інвалідністю, виступає Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [1], який гарантує рівність можливостей для їхньої участі в усіх аспектах суспільного життя. Система соціального захисту для цієї категорії населення охоплює різноманітні інструменти підтримки, включаючи пенсійне забезпечення, державну допомогу, компенсаційні та інші виплати, пільгові умови, соціальні послуги, реабілітаційні заходи, а також встановлення опіки чи надання стороннього догляду.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 366-р затверджено Національну стратегію зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року. Цей документ спрямований на забезпечення рівних можливостей для всіх громадян, зокрема людей з інвалідністю, літніх людей, батьків із дітьми, а також інших маломобільних груп. Стратегія має на меті усунення фізичних, інформаційних, цифрових, соціальних та економічних бар'єрів. Передбачено інтеграцію інклюзивних принципів у проєктування міської інфраструктури, транспортної системи та комунікаційних послуг. Реалізація Стратегії включає участь місцевих органів влади, громадських організацій та бізнесу. Також наголошується на важливості інформування суспільства про цінність безбар'єрності та взаємоповаги. Документ узгоджується з міжнародними зобов'язаннями України, зокрема Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю [2].

Призначення пільг для осіб з інвалідністю в Україні здійснюється на підставі офіційного посвідчення, яке засвідчує їхній правовий статус. Згідно із законодавством, особам з інвалідністю гарантується право на отримання державної соціальної допомоги, розмір якої визначається на основі встановленого прожиткового мінімуму. Однак варто зазначити, що в практиці соціальної політики країни зберігається використання так званого «рівня забезпечення прожиткового мінімуму». Цей показник, що є заниженим у

порівнянні з офіційним розміром прожиткового мінімуму, розраховується на основі фінансових можливостей Державного бюджету і фактично не відповідає реальним потребам громадян.

Крім того, існуюча методологія визначення прожиткового мінімуму залишається застарілою та не враховує сучасних економічних і соціальних реалій. Це зумовлює суттєві диспропорції між встановленими державними стандартами і фактичним рівнем необхідної підтримки, що призводить до систематичного недофінансування соціальних програм. Як наслідок, соціальні виплати, розраховані з прив'язкою до такого показника, не забезпечують належного рівня життя для найбільш уразливих верств населення.

У цьому контексті осіб з інвалідністю можна вважати однією з найбільш незахищених категорій громадян в Україні. Низький рівень фінансової підтримки обмежує їхню здатність інтегруватися у суспільне життя, посилюючи економічну нерівність і соціальну ізоляцію. Вирішення цієї проблеми вимагає комплексного перегляду державної політики в частині соціального захисту, включаючи реформування підходів до визначення прожиткового мінімуму, підвищення рівня соціальної допомоги і забезпечення справедливого розподілу бюджетних ресурсів.

Відповідно до положень статті 16 Закону України «Про туризм» [3], у процесі надання туристичних послуг передбачено обов'язкове страхування туристів, яке охоплює медичне страхування та страхування від нещасних випадків. Це зобов'язання покладається на суб'єктів туристичної діяльності, які укладають відповідні договори зі страховими компаніями, що мають необхідну ліцензію на здійснення такої діяльності. Механізм страхування гарантує фінансову компенсацію у випадках тілесних ушкоджень, травм, тимчасової втрати працездатності, стійкої інвалідності або смерті туриста під час його перебування за кордоном.

Після ратифікації Україною Конвенції про права осіб з інвалідністю було

ініційовано низку змін до національного законодавства з метою імплементації принципу рівних можливостей для осіб з інвалідністю. Зокрема, значна увага приділяється гармонізації нормативно-правової бази з міжнародними стандартами, спрямованими на забезпечення доступності туристичної інфраструктури. Це стосується, зокрема, адаптації об'єктів туристичного призначення, офісів туроператорів і турагентів до потреб осіб з інвалідністю.

Втім, ключова проблема забезпечення прав осіб з інвалідністю в контексті договірних відносин на туристичне обслуговування залишається недостатньо врегульованою. Законодавство фактично ігнорує аспекти, пов'язані з обов'язками туроператорів у забезпеченні спеціальних умов обслуговування таких осіб, а також механізми захисту їхніх прав у разі неналежного виконання умов договору. Недоліки правового регулювання в цій сфері створюють значні перешкоди для інтеграції осіб з інвалідністю у туристичну діяльність і вимагають системного підходу для подолання цих прогалин.

Практичне застосування законодавчих норм, спрямованих на забезпечення прав осіб з інвалідністю в межах договорів на туристичне обслуговування, свідчить про те, що ефективна організація туристичних послуг для цієї категорії громадян повинна мати комплексний і багатовимірний характер. Вона не обмежується забезпеченням фізичної доступності об'єктів туристичної інфраструктури, а охоплює широкий спектр аспектів, пов'язаних із транспортним, страховим і соціальним супроводом таких осіб.

Особливе значення в цьому контексті має організація перевезень для осіб з інвалідністю, яка включає ряд специфічних заходів, серед яких:

1. Завчасне бронювання спеціально обладнаних місць, які відповідають потребам осіб з обмеженими можливостями;
2. Використання пільгових умов перевезення, що передбачені чинним законодавством;
3. Узгодження умов договору перевезення, які регулюють виділення

додаткових місць для супроводжуючих осіб або багажу, що є необхідним для комфортного і безпечного переміщення.

Однак, попри наявність чітких законодавчих норм, на практиці часто виникають ситуації, коли особам з інвалідністю відмовляють у наданні транспортних послуг або страхового забезпечення. Такі випадки значно обмежують їхнє право на доступ до туристичних послуг і ускладнюють інтеграцію до туристичної діяльності. Зазначені проблеми свідчать про наявність суттєвих прогалин у реалізації законодавства, що вимагає додаткових механізмів контролю за виконанням нормативних вимог, посилення відповідальності суб'єктів туристичної діяльності та розвитку інклюзивного підходу у сфері туризму.

У 2021 році розроблено документ «Критерії дружності закладів дозвілля та харчування до людей з інвалідністю та відвідувачів з дітьми» Українським незалежним центром політичних досліджень у межах проєкту «Inclusive Weekend», який фінансувався програмою розвитку ООН за підтримки урядів Данії, Швеції та Швейцарії [33].

Мета документу — допомогти закладам стати інклюзивними, покращити доступність послуг та створити сприятливі умови для всіх категорій відвідувачів.

Серед критеріїв дружності виділяються: доступний вхід без бар'єрів (пандуси, ліфти, поручні) та наявність просторів, які підходять для маломобільних груп. Заклади мають забезпечувати інклюзивні туалетні кімнати та спеціально облаштовані місця для відвідувачів з інвалідністю. Також акцентується увага на важливості тактильної, звукової та візуальної навігації для людей із сенсорними порушеннями. Відвідувачам із дітьми пропонуються дитячі зони, стільчики для годування та меню для дітей. Приділяється увага навчанню персоналу щодо обслуговування людей з інвалідністю та сімей із дітьми. Документ спрямований на розвиток соціально відповідального бізнесу та покращення стандартів доступності у суспільстві.

Також у 2021 році був розроблено довідник «Гостинність без бар'єрів», Українською асоціацією готелів та курортів (UHRA) у співпраці з Програмою розвитку ООН. Його мета — допомогти закладам сфери HoReCa (готелям, ресторанам, кафе) забезпечити доступність та комфорт для всіх категорій клієнтів, зокрема людей з інвалідністю, літніх людей, батьків з дітьми, вагітних жінок і інших маломобільних груп населення [23].

Довідник ґрунтується на міжнародних стандартах доступності та містить практичні рекомендації щодо адаптації простору. У ньому розглядаються детальні аспекти облаштування доступного входу до закладу, зон прийому гостей, адаптованих номерів і місць для харчування. Особлива увага приділяється створенню інклюзивних санітарних приміщень, зрозумілої та контрастної навігації, а також впровадженню інформаційних рішень для осіб з порушеннями слуху чи зору.

Також у посібнику розроблено рекомендації з підготовки персоналу, щоб забезпечити належний рівень обслуговування та доброзичливе ставлення до відвідувачів із різними потребами. Автори документа наголошують, що впровадження принципів безбар'єрності не лише створює комфортні умови для гостей, але й сприяє формуванню позитивного іміджу закладу та підвищенню його конкурентоспроможності.

Цей довідник є частиною ширшої ініціативи з популяризації безбар'єрного середовища в Україні, спрямованої на гармонізацію національних стандартів гостинності з міжнародними практиками.

Запровадження інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму є важливим кроком у розвитку соціально відповідальної туристичної галузі в Україні. Законодавче визначення цього поняття створює основу для системного підходу до інтеграції осіб з особливими потребами у туристичну діяльність, сприяючи їхньому фізичному, психологічному та соціальному відновленню. Доступність туристичної інфраструктури є ключовим чинником, що забезпечує

рівні можливості для участі в туризмі, незалежно від фізичних чи психічних обмежень.

Різноманіття напрямків інклюзивного туризму, таких як оздоровчий, культурно-пізнавальний і професійно-трудоий, відкриває широкі перспективи для його розвитку в різних регіонах України. Проведення міжнародних симпозіумів, зокрема в Умані, підтверджує важливість наукового і практичного обговорення питань інклюзивного туризму та залучення експертів до його впровадження.

Важливим аспектом є врахування не лише економічного, а й соціального ефекту від розвитку цього напрямку. Інклюзивний туризм сприяє не лише реабілітації, а й соціалізації осіб з особливими потребами, водночас зміцнюючи гуманітарний імідж України на міжнародній арені. Таким чином, цей напрямок стає важливим елементом інтеграції у суспільство, підтримуючи принципи рівності та інклюзії.

2.2 Відповідність туристичної інфраструктури України вимогам інклюзивного туризму

Ефективне використання рекреаційних ресурсів значною мірою залежить від наявності розвиненої туристичної інфраструктури в межах туристичних дестинацій. Попри численні дослідження, присвячені розвитку туристичної інфраструктури, досі не існує універсального визначення цього поняття, яке б було однаково прийнятним як для науковців, так і для практиків туристичної галузі.

Сам термін "інфраструктура" та перші спроби теоретичного осмислення цього явища з'явилися в роботах А. Маршала та Д. Кларка в першій половині XX століття. Загалом, інфраструктура розглядається як комплекс галузей та видів діяльності, що забезпечують функціонування як виробничих процесів

(виробнича інфраструктура – транспортні системи, зв'язок, дорожні мережі, електромережі тощо), так і життєдіяльності населення (соціальні інфраструктура – заклади охорони здоров'я, торгівлі, освіти, культури та інші соціально значущі установи). Відтак, інфраструктура виступає ключовою складовою, яка забезпечує стійкість економічних і соціальних процесів, створюючи основу для комфортного проживання людей, розвитку бізнесу і, зокрема, для надання туристичних послуг.

Для сфери туризму інфраструктура має подвійне значення: з одного боку, вона є умовою ефективного використання природного, культурного та історичного потенціалу територій, а з іншого боку – інструментом забезпечення зручності, безпеки та доступності туристичних послуг для відвідувачів.

Згідно Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про туризм» туристична інфраструктура – сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, підприємства харчування, транспорту, заклади культури, спорту тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів [3].

Туристична інфраструктура являє собою комплекс об'єктів та закладів, створених для задоволення потреб туристів і забезпечення ефективного функціонування туристичної галузі. Вона включає як спеціалізовані рекреаційні заклади (санаторії, курортні комплекси, бази відпочинку, готелі, ресторани тощо), так і об'єкти загального користування, побудовані за державної підтримки, зокрема транспортну інфраструктуру (автомобільні й залізничні дороги, аеропорти, морські порти), пункти пропуску через кордон, заклади охорони здоров'я, освітні та соціально-культурні установи. Туристична інфраструктура виконує інтегративну функцію, поєднуючи різні сектори туристичної галузі між собою та з кінцевим споживачем, тобто туристом. Її еволюція тісно пов'язана з формуванням індустріального, а згодом постіндустріального суспільства, яке залежить від розвинених інфраструктурних систем.

Туристична інфраструктура розглядається як територіальне, матеріальне та організаційне підґрунтя розвитку туризму, яке охоплює кілька ключових компонентів. До них належать: заклади розміщення, об'єкти харчування, супутні послуги (зокрема культурно-розважальні заклади, заклади торгівлі), а також комунікаційна сфера (зв'язок, інформаційні центри). У структурі туристичної інфраструктури виділяються матеріально-технічні елементи, які забезпечують задоволення різноманітних туристичних потреб і сприяють створенню конкурентоспроможного туристичного продукту.

Деякі дослідники також пропонують розширити поняття туристичної інфраструктури, включивши до неї туристичні об'єкти природного походження (гірські масиви, заповідники, пляжі), а також об'єкти історико-культурного значення (музеї, пам'ятники, місця історичних подій, архітектурні пам'ятки). Важливе місце займають також сучасні досягнення країни, які демонструють її економічний, культурний, науковий і соціальний потенціал, наприклад, виставкові комплекси, спортивні арени, інноваційні медичні заклади чи освітні установи [25].

Таким чином, туристична інфраструктура виконує ключову роль не лише як базис для розвитку туристичного бізнесу, але й як один із визначальних чинників формування конкурентоспроможного і привабливого туристичного середовища. Її структурна різноманітність, якісний рівень організації та ступінь адаптації до сучасних викликів значною мірою визначають загальний туристичний потенціал того чи іншого регіону або країни в цілому, сприяючи активізації соціально-економічного розвитку та розширенню можливостей для туристів різних категорій.

Суттєвим аспектом сучасного розвитку туристичної галузі є створення безбар'єрного простору, що стає не лише вимогою часу, але й одним із ключових індикаторів соціальної інтеграції та інклюзивності суспільства. Туристична сфера, як невід'ємний компонент соціальної інфраструктури, є важливою

частиною цього процесу. Важливу роль у досягненні цієї мети відіграє консолідація зусиль усіх зацікавлених сторін – органів державної влади, бізнесу, громадських організацій і спільнот – у напрямку розробки та впровадження принципів універсального дизайну.

Цей підхід орієнтований на створення туристичних продуктів, послуг та середовищ, які забезпечують максимальну функціональність і доступність для всіх категорій користувачів, незалежно від їх фізичних можливостей, віку чи інших особливостей. Таким чином, концепція універсального дизайну стає стратегічним інструментом, який сприяє гармонійному розвитку туристичної інфраструктури, підвищуючи комфорт і доступність як для місцевого населення, так і для туристів, а також створюючи умови для повноцінної інтеграції людей з особливими потребами у суспільне та туристичне життя.

Законодавство України, спрямоване на регулювання прав людей з інвалідністю, зокрема щодо доступності туристичної інфраструктури, має широку правову базу, яка включає як загальні принципи, так і конкретні вимоги.

1. Закон України "Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні": цей закон визначає права людей з інвалідністю на доступ до об'єктів фізичного оточення, транспорту, інформації, зв'язку, а також інших послуг. У ньому містяться вимоги до забезпечення умов для участі осіб з інвалідністю у громадському та культурному житті. Особливу увагу приділено створенню безбар'єрного середовища для таких осіб [1].

2. Закон України "Про туризм". Визначає обов'язок суб'єктів туристичної діяльності створювати умови для забезпечення доступу осіб з інвалідністю до туристичних послуг та інфраструктури. Включає принципи рівності та недискримінації у сфері туризму [3].

3. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, ратифікована Україною у 2009 році. Цей міжнародний договір зобов'язує державу забезпечувати повноцінну інтеграцію людей з інвалідністю у всі сфери життя, включно з

туризмом, і впроваджувати міжнародні стандарти доступності [30].

Хоча в Україні затверджені спеціальні Державні будівельні норми ДБН В.2.2-40:2018 "Інклюзивність будівель і споруд" [21], що визначають нормативи зведення споруд з урахуванням вимог безбар'єрної архітектури та забезпечення функціонування об'єктів транспортної інфраструктури відповідно до потреб осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, проте механізм контролю за фактичним виконанням цих вимог при будівництві чи розвитку іншої інфраструктури туристичних дестинацій відсутній.

Стан транспортної інфраструктури туристичної галузі наразі не можна прирівняти до задовільного, оскільки більшість об'єктів є такими, що не відповідають вимогам надання якісних послуг туристам та вимогам безбар'єрності. Розглянемо детальніше стан забезпеченості транспортної інфраструктури України необхідним вимогам до потреб осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення (рис. 2.2.1).

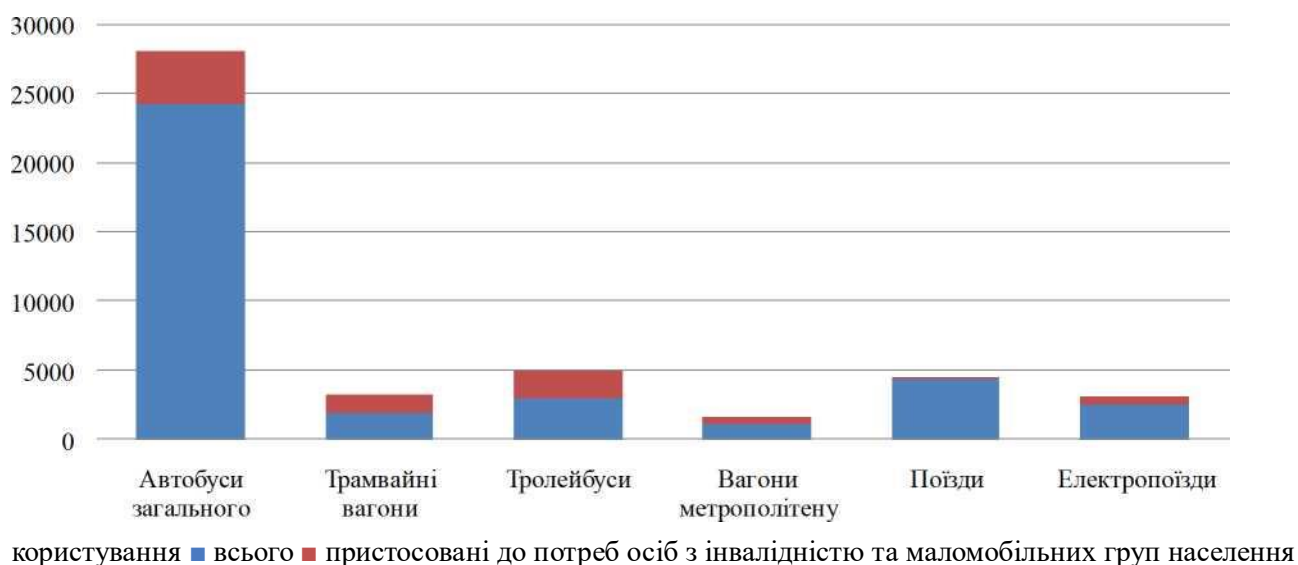

Рис. 2.2.1. Кількість рухомого складу, пристосованого до потреб осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, за видами транспорту на кінець 2021 року [22]

Як бачимо з рис. 2.2.1 міського транспорту станом на кінець 2021 року найбільш пристосованими до потреб осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення є тролейбуси, де частка пристосованого транспорту становить 66,5%. Найменш пристосованими є автобуси загального користування, тобто саме ті, які призначені для перевезення пасажирів як громадським транспортом (за маршрутами), їх частка становить лише 15,3% від загальної кількості автобусів [22].

Що стосується залізничного пасажирського транспорту, то найбільш пристосованим до потреб осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення є електропоїзди (22,7%), з поїздів швидкісного руху відповідають вимогам лише 13,8%, дизельпоїзди – 6%, найменш відповідними вимогам є пасажирські поїзди – тільки 0,4%. Станом на кінець 2021 року у 689 з 1503 або 45,8% залізничних вокзалів, станцій і зупиночних пунктів наявні ти чи інші необхідні елементи, що відповідають потребам осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення. Також варто зауважити, що не всі зазначені транспортні засоби повністю пристосовані до вимог, так у звіті станом на кінець 2021 року зазначається, що лише 9,3% залізничних пасажирських вагонів пристосовані до потреб осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, з них обладнано: підймальним механізмом для посадки та висадки (лише 0,59% вагонів), пристосовані туалетні кімнати (0,72% вагонів), тактильними та візуальними елементами (7,4% вагонів), іншими пристроями (2,4% вагонів). Підймальним механізмом для посадки та висадки забезпечені 15 пасажирських поїздів, 1 електропоїзд, 7 дизельпоїздів, 18 поїздів швидкісного руху. Пристосовані туалетні кімнати до потреб осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення у 15 пасажирських поїздах, 12 електропоїздах, 5 дизельпоїздах, 18 поїздах швидкісного руху. Наявні тактильні та візуальні елементи у 13 пасажирських поїздах, 479 електропоїздах, 13 дизельпоїздах, 14 поїздах швидкісного руху [22].

Таким чином станом на кінець 2021 року найбільш пристосованим до потреб осіб з інвалідністю серед міського транспорту є тролейбуси (66,5%), тоді як автобуси залишаються найменш доступними (15,3%). У залізничному транспорті ситуація ще складніша: лише 9,3% пасажирських вагонів мають необхідні елементи доступності, причому найменш пристосованими є пасажирські поїзди (0,4%). Хоча майже половина залізничних вокзалів (45,8%) частково адаптована, реалізація повної доступності залишається критичною проблемою.

Україна реалізує низку програм для розвитку доступності:

1. Програма "Безбар'єрна Україна". Мета — формування інклюзивного простору в усіх сферах життя, включно з туризмом. Передбачає фінансування адаптації туристичних об'єктів для потреб людей з інвалідністю.

2. "Довідник безбар'єрності" - гід з коректного спілкування, у якому зафіксовані нові норми безбар'єрної мови. Він створений за ініціативою першої леді України Олени Зеленської у співпраці з ГО «Безбар'єрність», іншими громадськими організаціями, правозахисниками, психологами, батьками, що виховують дітей з інвалідністю, українськими та міжнародними експертами [23].

3. Ініціативи місцевих органів влади. У багатьох регіонах створюються локальні програми, спрямовані на адаптацію туристичних маршрутів і популяризацію доступного туризму. Проте реалізація цих програм часто стикається з проблемами:

- брак фінансування. Інклюзивна адаптація вимагає значних ресурсів, які не завжди доступні.

- недостатній контроль. Виконання законодавчих норм і будівельних вимог часто не контролюється належним чином.

- обмежена поінформованість суспільства. Люди з інвалідністю іноді не отримують достатньо інформації про доступні туристичні послуги.

4. Ініціатива “Доступно.UA” [18] є одним із провідних проєктів в Україні, спрямованих на популяризацію безбар’єрного середовища та підвищення обізнаності суспільства щодо потреб осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення. Ця громадська організація займається створенням і регулярним оновленням каталогів доступних місць по всій країні, що охоплюють об’єкти громадської інфраструктури, туристичні локації, ресторани, готелі, транспортні вузли тощо. Їхня діяльність сприяє тому, щоб люди з інвалідністю могли легше планувати подорожі та повсякденне життя, не стикаючись із бар’єрами.

Однією з ключових особливостей “Доступно.UA” є інтерактивність: організація активно залучає громадськість і волонтерів для збору даних про доступність місць. Зокрема, платформа пропонує інструменти для оцінювання об’єктів за критеріями доступності, такими як наявність пандусів, ліфтів, тактильних позначень, адаптованих туалетів тощо. Завдяки цьому формується об’єктивна база, яка відображає реальний стан інфраструктури. Водночас команда проєкту здійснює власний аудит локацій та розробляє рекомендації для бізнесу і місцевої влади щодо поліпшення доступності.

Просвітницька діяльність — ще один важливий напрямок ініціативи. “Доступно.UA” організовує тренінги, освітні кампанії та заходи, які допомагають бізнесу, державним установам і громадам краще розуміти важливість інклюзії. Їхня мета — не лише показати, як створювати безбар’єрний простір, але й змінити ставлення суспільства до осіб з інвалідністю.

Значним досягненням ініціативи є розробка мобільного застосунку, який дозволяє користувачам швидко знаходити доступні місця поблизу. Окрім цього, організація займається медійними проєктами, створюючи відеоролики, статті та репортажі про життя людей з інвалідністю, демонструючи приклади адаптації українських міст до сучасних інклюзивних стандартів.

Стан житлової інфраструктури, адаптованої для туристів з інвалідністю та маломобільних груп населення в Україні, залишається актуальною проблемою.

Великі міжнародні готельні мережі, такі як Radisson, Ibis, а також Holiday Inn Kyiv і деякі інші заклади бізнес-класу активно впроваджують стандарти інклюзивності у своїх готелях. У таких об'єктах зазвичай є спеціально обладнані номери, які включають: широкі дверні прорізи, що дозволяють легко пересуватися на інвалідному візку; рівні входи або пандуси, які полегшують доступ до приміщень; ліфти з низько розташованими кнопками та тактильними позначеннями; ванні кімнати з поручнями, душами без піддонів і спеціально обладнаними умивальниками.

Однак ці готелі зазвичай розташовані у великих містах або популярних туристичних локаціях, таких як Київ, Львів, Одеса та Харків. Вони орієнтовані на туристів із середнім і високим рівнем доходу, тому їхні послуги можуть бути фінансово недоступними для багатьох мандрівників.

Проблема виникає з місцевими готелями, особливо в невеликих містах і сільській місцевості. Більшість таких закладів не відповідають сучасним стандартам доступності: у них часто немає пандусів або навіть ліфтів, що унеможливує доступ для осіб з інвалідністю; санвузли та номери не адаптовані для людей з особливими потребами; персонал часто не навчений працювати з туристами з інвалідністю, що створює додаткові бар'єри. Незважаючи на існування державних будівельних норм, багато готелів просто ігнорують ці вимоги через відсутність належного контролю або ж через фінансову неспроможність забезпечити відповідні умови.

У 2023 році Державним агентством розвитку туризму у співпраці з обласними військово-цивільними адміністраціями проведено опитування щодо стану фізичної доступності засобів розміщення у регіонах України [20].

Серед ключових показників варто відзначити, що лише 19% закладів мають пандуси на вході, а ліфтами обладнано 28% закладів, з яких лише 2% відповідають стандартам для людей із порушенням зору (звукові сигнали та шрифт Брайля). Лише 23% засобів розміщення пропонують номери, адаптовані

для осіб з інвалідністю, і 26% мають облаштовані універсальні вбиральні (Додаток 1).

Позитивні зрушення помітні в таких аспектах, як доступність території (43%), відокремлені паркувальні місця для осіб з інвалідністю (56%), а також підготовка персоналу — 66% працівників закладів володіють базовими знаннями з правил та етикету обслуговування маломобільних гостей. Проте, у критичних аспектах — таких як доступні шляхи евакуації (16%) чи використання міжнародних символів доступності (24%) — ситуація залишається невтішною.

Голова Державного агентства розвитку туризму Мар'яна Олесків наголосила, що ДАРТ вбачає одним із своїх пріоритетів стимулювання туристичних закладів до впровадження безбар'єрності. Для цього планується розробити критерії доступності для туристичної інфраструктури, які будуть внесені в Єдиний туристичний реєстр (ЄТР), що дозволить інформувати відвідувачів про рівень інклюзивності закладів.

Платформи, такі як Airbnb і Booking.com, надають можливість туристам із маломобільних груп населення шукати житло, адаптоване до їхніх потреб. У фільтрах пошуку можна вибрати такі параметри, як: наявність доступу для інвалідного візка, душові кімнати для людей з інвалідністю, ліфти у багатоповерхових будівлях. Це дозволяє мандрівникам знайти потенційно зручне місце проживання, навіть у невеликих містах, де традиційна готельна інфраструктура може бути недостатньо розвиненою.

Проте існує кілька значних проблем:

1. Невідповідність заявлених умов реальності. Деякі орендодавці помилково або навмисно зазначають, що їхнє житло є доступним, навіть якщо це не відповідає дійсності. Наприклад, може бути відсутній ліфт, пандус або належно облаштований санвузол.

2. Слабкий контроль платформ. Хоча сервіси Airbnb і Booking.com намагаються перевіряти інформацію, вони покладаються здебільшого на відгуки

користувачів. Це створює ризик для туристів, які приїжджають і виявляють, що житло не відповідає їхнім потребам.

3. Обмежений вибір. У регіонах з низьким розвитком туристичної інфраструктури кількість пропозицій адаптованого житла є мінімальною або взагалі відсутньою.

Розвиток доступної житлової інфраструктури в Україні залежить від ефективної співпраці держави, бізнесу та громадських організацій, а також від підвищення рівня контролю та підтримки інклюзії.

В останні роки в Україні спостерігається поступовий прогрес у модернізації туристичних об'єктів, щоб зробити їх доступними для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення. Проте рівень доступності сильно залежить від типу об'єкта та регіону, а загальна ситуація вимагає подальшого розвитку.

У Києві активно модернізуються такі відомі музеї, як Національний музей історії України, Музей народної архітектури та побуту України (Пирогів), Музей Ханенків тощо. У багатьох із них встановлюються пандуси, підйомники, адаптовані входи. Наприклад, Національний музей історії забезпечив доступність для відвідувачів з обмеженою мобільністю за допомогою пандусів та тактильних позначень для орієнтації. Деякі музеї почали пропонувати аудіогіди, адаптовані для людей із вадами зору, а також інформаційні таблички зі шрифтом Брайля.

У Львові ситуація також поліпшується. Наприклад, частина туристичних об'єктів, таких як Львівська національна галерея мистецтв або Шевченківський гай, поступово впроваджують інклюзивні технології. Для людей із порушенням зору доступні аудіогіди, а біля експонатів розміщуються таблички з великим шрифтом або шрифтом Брайля. Попри позитивні зрушення, багато архітектурних пам'яток, через їхню історичну цінність, залишаються недоступними для людей

на інвалідних візках, оскільки їх модернізація потребує значних фінансових ресурсів і суворого дотримання архітектурних стандартів.

Україна має велику кількість національних парків та природних заповідників, які є популярними серед туристів. Проте їх доступність для осіб з інвалідністю значно варіюється.

У дендрологічному парку "Софіївка" в Умані створено спеціальні маршрути для маломобільних відвідувачів. У парку обладнані пандуси, встановлено інформаційні таблички, що дозволяють комфортно оглянути ключові об'єкти.

У більшості національних парків, таких як Карпатський біосферний заповідник або Шацький національний парк, інфраструктура залишається недоступною для осіб з інвалідністю через відсутність пандусів, широких доріжок чи спеціалізованих туалетів. Багато природних об'єктів розташовані у важкодоступній місцевості, де облаштування інклюзивної інфраструктури потребує значних інвестицій та технічних рішень.

Українська пляжна інфраструктура лише починає адаптуватися до потреб туристів із порушеннями мобільності. Один із найкращих прикладів — спеціально обладнаний пляж "Доступний". Він має пандуси, роздягальні, спеціальні доріжки до води, а також лежачи, пристосовані для людей на інвалідних візках. На пляжі працюють волонтери, які допомагають людям із обмеженою мобільністю.

У таких курортних містах, як Бердянськ, Скадовськ, облаштовано кілька спеціальних зон для маломобільних туристів, проте їх кількість залишається дуже малою. На більшості пляжів навіть у великих курортних містах бракує елементарних умов доступності, таких як пандуси чи туалети, обладнані для осіб з інвалідністю.

Отже, існують певні перешкоди для формування інклюзивного простору в туристичній сфері України, серед яких можна виокремити такі:

- низька частка транспортних засобів та міської інфраструктури, які пристосовані до користування осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення;

- відсутність контролю за дотриманням вимог щодо створення безбар'єрної архітектури, будівництва нових об'єктів відповідно до норм інклюзивності;

- нестача кваліфікованих кадрів для забезпечення якісних послуг особам з інвалідністю, які подорожують;

- недостатня проінформованість щодо забезпеченості тих чи інших туристичних локацій, культурно-розважальних об'єктів необхідними умовами для доступності особами з інвалідністю та маломобільних груп населення.

- відсутність стимулів для бізнесу - нестача податкових пільг або інших мотивацій для підприємців обмежує їх готовність інвестувати в інклюзивність.

Серед позитивних тенденцій варто відзначити зростання кількості інклюзивних ініціатив, зокрема, організацію спеціалізованих фестивалів і турів, спрямованих на підтримку людей з інвалідністю. Значну роль у цьому процесі відіграють громадські організації, такі як «Доступно.UA», які активно впроваджують проекти, що сприяють соціальній інтеграції. Окрім того, розширення співпраці держави з міжнародними донорами та організаціями, що фінансують програми з удосконалення доступності, створює нові можливості для реалізації таких ініціатив.

З огляду на вплив війни, яка збільшує кількість осіб з інвалідністю, інклюзивність стає критичним напрямом для України. У перспективі країна має шанс стати прикладом безбар'єрності у Європі, враховуючи міжнародний досвід і нагальність цього питання. Таким чином, формування інклюзивної інфраструктури в Україні є невід'ємною складовою стратегії сталого розвитку, яка спрямована на забезпечення рівного доступу до туристичних можливостей і дозвілля для всіх верств населення, включно з особами з інвалідністю. Цей процес передбачає не лише модернізацію фізичного середовища, але й

формування суспільства, яке визнає інклюзію як фундаментальну цінність, що сприяє соціальній згуртованості, економічному розвитку та підвищенню якості життя кожного громадянина.

2.3 Аналіз попиту і пропозиції на ринку інклюзивного туризму України

Потенціал розвитку інклюзивного туризму значною мірою визначається чисельністю осіб із особливими потребами, які, попри наявність фізичних чи психологічних обмежень, прагнуть вести активне та повноцінне життя, подорожуючи, відкриваючи нові горизонти та насолоджуючись багатогранністю світу.

Згідно з першою офіційною глобальною доповіддю, присвяченою людям з інвалідністю, близько одного мільярда осіб, що становить приблизно 15% від загальної чисельності населення планети, мають ту чи іншу форму обмежених можливостей. Хоча ця група людей загалом менш активна в контексті подорожей порівняно із загальною популяцією, все ж на їхню частку припадає 11% усіх туристичних поїздок у Європі та 7% від загального обсягу подорожей у світі. Найчастіше такі подорожі відбуваються у супроводі родичів або друзів [54].

Найбільш виразно частка інклюзивного туризму проявляється на ринку туристичних послуг економічно розвинених країн, що свідчить про поступове подолання бар'єрів для подорожей осіб з обмеженими можливостями, а також про значні зусилля, докладені як державними інституціями, так і громадськістю для досягнення цієї мети. Зокрема, у країнах Європейського Союзу відсоток осіб з інвалідністю, які активно беруть участь у туристичних подорожах, варіюється від 37% у Великій Британії до 53% у Німеччині [54].

На сучасному етапі спостерігається загальносвітова тенденція до зростання попиту на інклюзивний туризм, яка поступово охоплює і нашу країну. Інтенсивний розвиток цього напрямку тісно пов'язаний із усвідомленням його

важливої ролі у сприянні процесам соціальної інтеграції та адаптації осіб з особливими потребами. Інклюзивний туризм виступає потужним інструментом соціалізації, забезпечуючи цим людям можливість брати активну участь у суспільному житті, налагоджувати нові соціальні зв'язки та отримувати унікальний досвід, що сприяє підвищенню якості їхнього життя [16].

Основною цільовою аудиторією інклюзивного туризму є особи з інвалідністю, оскільки саме ця категорія населення стикається з найбільш значними бар'єрами у сприйнятті навколишнього середовища та обмеженнями щодо вільного пересування у його межах. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність створення спеціально адаптованих умов для організації подорожей, які враховували б їхні фізичні, сенсорні чи інші потреби. Завдяки такому підходу інклюзивний туризм сприяє усуненню перешкод на шляху до доступного і повноцінного відпочинку, дозволяючи людям з інвалідністю відкривати нові горизонти, долучатися до культурного та природного багатства світу, а також інтегруватися в суспільство на більш глибокому рівні.

За даними офіційної статистики станом на початок 2023 року в Україні загальна кількість осіб з інвалідністю становила 2721,7 тис. осіб, що складає близько 8,0% від загальної чисельності населення (табл. 2.3.1).

Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації у лютому 2022 року реальна демографічна ситуація в Україні набула надзвичайно складного та нестабільного характеру. Оцінка чисельності населення країни базується переважно на оціночних даних, адже повноцінний збір статистики у воєнних умовах є вкрай ускладненим. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, на початок 2023 року в Україні залишалося від 28 до 34 мільйонів осіб [15].

Для аналізу чисельності осіб з інвалідністю варто враховувати довоєнні показники: на кожну тисячу осіб населення зазвичай припадало від 62 до 66 осіб з інвалідністю. Проте демографічні й соціальні зрушення, викликані війною,

суттєво вплинули на ці співвідношення.

Таблиця 2.3.1

Динаміка кількості людей з інвалідністю за групами в Україні (станом на початок року) [4]

Показники	2019 р.	2020р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Загальна кількість людей з інвалідністю	2659,7	2703,0	2724,1	2725,8	2721,7
у т.ч. I групи	226,3	222,3	215,0	207,2	204,9
II групи	896,1	900,8	897,1	886,7	888,7
III групи	1375,7	1416,0	1449,1	1469,7	1472,0
Діти з інвалідністю	161,6	163,9	162,9	162,2	156,0
Частка осіб з інвалідністю у загальній чисельності населення, %	6,3	6,5	6,6	6,6	8,0

За період з 2018 до 2022 років загальна кількість осіб з інвалідністю в Україні зросла на 62 тисячі (або 2,3%), досягнувши пікових значень. Однак вже на початок 2023 року кількість таких осіб зменшилася приблизно на 4 тисячі (0,2%), що може бути наслідком низки факторів: еміграції, загибелі, втрати доступу до реєстраційних служб через окупацію окремих територій.

У контексті війни постає окрема проблема: внаслідок бойових дій, травм, каліцтв і погіршення медичних умов до категорії осіб з інвалідністю додалося понад 300 тисяч людей. Це включає як цивільне населення, так і військовослужбовців. У результаті, за інформацією Міністерства соціальної політики України, загальна кількість осіб з інвалідністю на території країни нині перевищує 3 мільйони [28].

Найбільшу питому вагу у структурі осіб з інвалідністю на початок 2023 року займали інваліди III групи –54,1%, найменшу –інваліди I групи –7,5% (рис. 2.3.1).

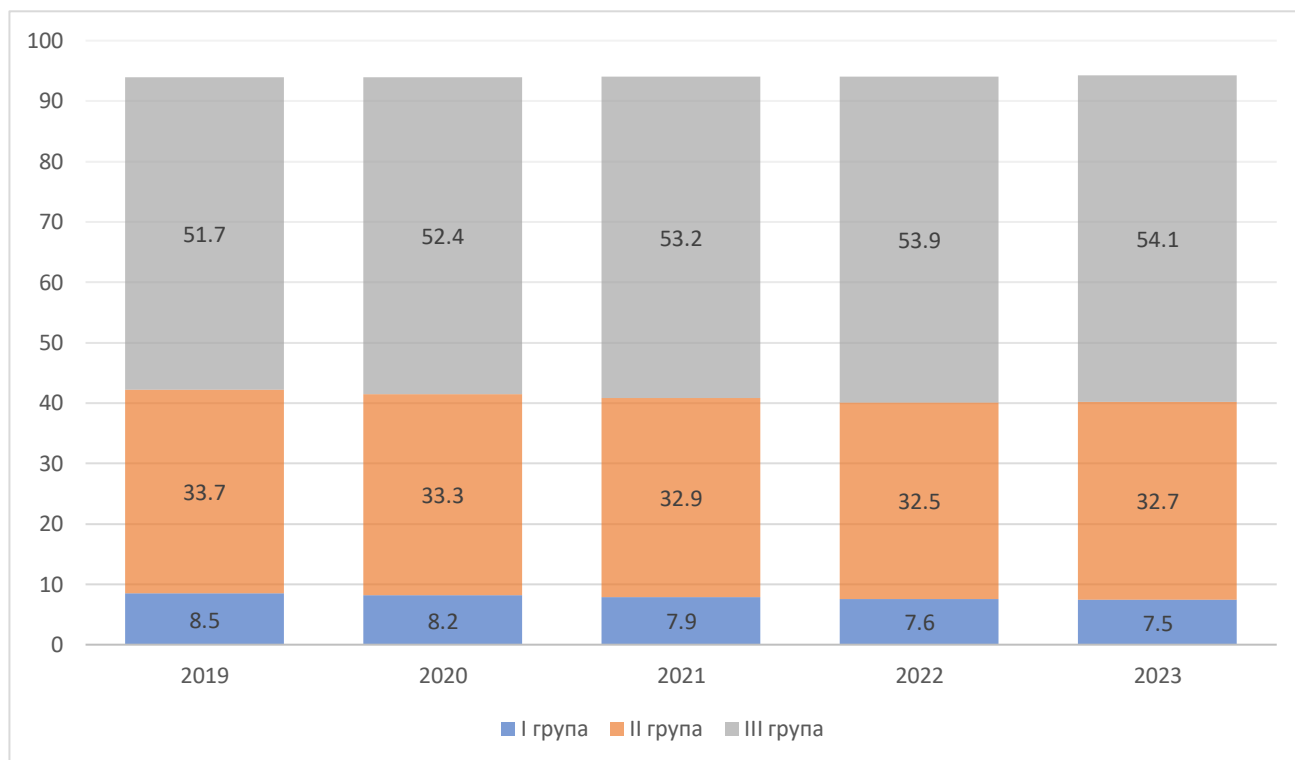

Рис. 2.3.1. Динаміка структури осіб з інвалідністю в Україні (станом на початок року) [4]

Протягом аналізованого п'ятирічного періоду (2019–2023 роки) у структурі населення з інвалідністю спостерігаються суттєві трансформації, які відображають зміну співвідношення між окремими групами.

Зокрема, відбулося зменшення питомої ваги осіб, які належать до I та II групи інвалідності, на 1,0 відсотковий пункт для кожної з них. Водночас помітно зросла частка осіб, які мають III групу інвалідності, що вказує на перерозподіл у структурі відповідно до зміни кількісних характеристик цих груп.

Згідно зі статистичними даними (табл. 2.3.1), чисельність осіб з I групою інвалідності скоротилася на 9,5%, а II групи – на 0,8%. Водночас кількість осіб, які належать до III групи, демонструє зростання на 7,0%, що свідчить про суттєві зміни у соціально-медичних та демографічних характеристиках осіб з інвалідністю. Такі структурні зрушення можуть бути обумовлені покращенням

медичних технологій, що дають змогу уникати тяжких форм інвалідності, або ж змінами у процесах класифікації та реєстрації.

У контексті розвитку інклюзивного туризму в Україні ці зміни мають певний позитивний аспект. Особи з III групою інвалідності, зазвичай, стикаються з менш значними фізичними обмеженнями, що робить їх більш схильними до подорожей і активного способу життя. Крім того, вимоги, які вони висувають до об'єктів туристичної інфраструктури, є здебільшого мінімальними та легко реалізованими. Це відкриває нові можливості для суб'єктів підприємництва у сфері туризму, адже адаптація туристичних об'єктів до потреб цієї категорії населення не потребує значних фінансових або організаційних ресурсів.

Таким чином, такі структурні зрушення не лише відображають демографічні та соціальні процеси, але й створюють передумови для формування більш інклюзивного середовища в туристичній галузі, що сприяє подальшому залученню осіб з інвалідністю до активного громадського та економічного життя.

На жаль, сьогодні в Україні зростання чисельності осіб з інвалідністю відбувається особливо стрімко серед військовослужбовців та цивільного населення, постраждалого внаслідок російсько-української війни. Ця категорія включає переважно осіб молодого та середнього віку, які стикаються із значними викликами у процесі фізичної, психологічної та соціальної реабілітації. Нині в Україні відсутня повністю сформована та ефективна система надання комплексної реабілітаційної допомоги, що охоплює як медичну й психологічну підтримку, так і соціальну адаптацію. На даний момент ці послуги перебувають на стадії формування і часто не відповідають високим потребам постраждалих.

Ще однією вагомою перешкодою для інтеграції осіб з інвалідністю, зокрема у сферу туризму, є критично низький рівень їхнього матеріального забезпечення, що не дозволяє їм задовольняти навіть базові потреби. Така ситуація є прямим наслідком недостатньої державної підтримки, зокрема низького рівня пенсійних виплат за інвалідністю, які не відповідають реальним

потребам цих осіб. Обмежений доступ до ресурсів значно ускладнює їх участь у будь-яких активностях, що виходять за межі базового існування.

Разом з тим, в Україні частина осіб з інвалідністю все ж здійснює трудову або підприємницьку діяльність. Однак динаміка зайнятості серед цієї категорії населення демонструє негативну тенденцію. Згідно зі статистичними даними Пенсійного фонду України, спостерігається тривожна тенденція до скорочення кількості працевлаштованих осіб з інвалідністю. Якщо станом на кінець 2021 року їхня чисельність перевищувала 455 тисяч, то на поточний момент кількість таких осіб, які мають офіційне місце роботи, скоротилася до трохи більше ніж 400 тисяч. Зменшення кількості працевлаштованих осіб з інвалідністю зумовлене низкою факторів. Серед них — не лише упередженість роботодавців, які нерідко уникають прийняття на роботу людей з обмеженими можливостями, чи недостатня мотивація самих осіб з інвалідністю до активного працевлаштування, але й відсутність чітких і дієвих законодавчих механізмів, які б стимулювали роботодавців створювати доступні умови праці для цієї категорії населення [64].

Отже, у міру старіння населення України та внаслідок триваючої російсько-української війни поступово зростає чисельність осіб із обмеженими можливостями. Це, у свою чергу, збільшує потенційний попит на інклюзивні туристичні послуги, проте їх реалізація стикається з численними викликами, як технічного, так і економічного характеру.

Зокрема, слід наголосити, що економічні труднощі, спричинені війною, є суттєвим фактором, що ускладнює розвиток цієї сфери. Зростання бюджетних витрат на військові потреби, значні руйнування інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів та мобілізація працездатного населення негативно впливають на надходження до державного та місцевих бюджетів. Це, своєю чергою, спричиняє зниження обсягів фінансування соціальних програм, а також обмеження державних інвестицій у розвиток інфраструктури, необхідної для забезпечення доступності інклюзивного туризму.

Погіршення економічної ситуації має також прямий вплив на доходи працездатного населення, включно з родичами та близькими людьми осіб із особливими потребами. У таких умовах вони нерідко втрачають можливість фінансово підтримувати подорожі або забезпечувати супровід для осіб з інвалідністю.

Міністерство культури та інформаційної політики України продовжує послідовно впроваджувати Національну стратегію, спрямовану на формування інклюзивного та безбар'єрного середовища в усіх сферах суспільного життя. У рамках цієї стратегічної ініціативи було створено спеціалізований структурний підрозділ — відділ політики безбар'єрності, забезпечення гендерної рівності та підтримки ментального здоров'я.

Ключовим етапом реалізації визначених завдань стала розробка та впровадження флагманських проєктів, які мають довгострокову перспективу до 2030 року. Зокрема, акцент зроблено на проєкті «Інформація без бар'єрів», що спрямований на забезпечення доступу до інформації для всіх категорій громадян незалежно від їхніх фізичних можливостей чи соціального статусу, а також на проєкті «Україна без бар'єрів», який охоплює широкий спектр завдань із розбудови інфраструктурної, соціальної та культурної доступності [41].

Ключовим напрямком є розвиток безбар'єрного доступу до ключових туристичних об'єктів. Наприклад, Львівська опера активно впроваджує заходи для забезпечення безбар'єрного доступу до театру для людей з інвалідністю (фото 2.3.1). В рамках програми “Без бар'єрів”, ініційованої першою леді України Оленою Зеленською, театр облаштував сучасний пандус, адаптовані санвузли, текстову стрічку для лібрето, макет театру з інформацією шрифтом Брайля та інші зручності. Під час зустрічі з Національною Асамблеєю людей з інвалідністю України було узгоджено подальші кроки, зокрема впровадження аудіогідів, інформаційних матеріалів шрифтом Брайля та перекладу жестовою мовою. Ці ініціативи підтримує Міністерство культури України в рамках стратегії розвитку

Український прорив”. Львівська опера також ініціювала підписання Меморандуму про співпрацю з ГО для подальшого розвитку інклюзивного

Рис. 2.3.1. Безбар'єрний доступ до театру для людей з інвалідністю у Львівській опері

мистецького простору. Театр відкритий до діалогу та пропозицій задля створення комфортного середовища для всіх відвідувачів [37].

Портал "ЛУН Місто" у співпраці з Державним агентством розвитку туризму України представив унікальну туристичну мапу безбар'єрності України. Цей ресурс є важливим інструментом для оцінки доступності різноманітних закладів і локацій, включаючи готелі, парки, музеї, кафе, укриття, медичні установи, бібліотеки та будинки культури. Мапа охоплює близько 600 об'єктів, розташованих у семи областях країни: Вінницькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Полтавській, Тернопільській і Хмельницькій (Додаток 2). На платформі кожен об'єкт оцінюється за індексом безбар'єрності, що відображає кількість і якість атрибутів, які забезпечують його доступність для маломобільних груп населення та людей з інвалідністю. Локації з найвищим рівнем доступності позначені зеленим кольором, тоді як ті, що мають обмежені можливості для комфортного відвідування, марковані червоним. Відповідно до зібраних даних, середній індекс доступності готелів у зазначених областях становить приблизно 50%, що свідчить про наявність значного простору для вдосконалення інфраструктури. Найвищий відсоток доступних готелів наразі зафіксовано в Закарпатській області [36].

Розглянемо туристичні напрямки для осіб з інвалідністю. Одним із найбільш пріоритетних стійких видових туристичних напрямків є лікувально-оздоровчий туризм.

В Україні функціонують численні санаторно-курортні заклади, що використовують природні лікувальні ресурси, такі як мінеральні води, лікувальні грязі, бішофіт, озокерит, глини, а також повітряні та сонячні ванни. Серед відомих курортів можна виділити Трускавець, Моршин, Миргород, Хмільник, Закарпаття та Одесу [43].

Для отримання санаторно-курортного лікування особи з інвалідністю можуть звернутися до органів соціального захисту населення за місцем

проживання. Необхідно надати медичну довідку за формою № 070/о, копію довідки медико-соціальної експертної комісії про групу інвалідності та інші документи. Термін лікування зазвичай становить від 18 до 21 дня, а для осіб з інвалідністю із захворюваннями нервової системи – до 35 днів [6].

Також будуються новітні заклади із сучасною лікувальною і діагностичною базою, створені комфортні умови для проживання та необхідне харчування. У багатьох санаторіях є спортивні майданчики, сауни, басейни, пляжі, косметологічні кабінети, спортивні зали з тренажерами, використовуються Wellness програми, SPA-процедури, великий спектр екскурсійного обслуговування. Лікувально-оздоровча мета досягається завдяки заходам реабілітаційного, рекреаційного та зеленого туризму [43] .

Екотуризм, або зелений туризм, являє собою унікальну форму рекреації, спрямовану на інтеграцію людини з природним середовищем, проживання у сільській місцевості чи екологічно чистих регіонах. Його ключовою метою є можливість тимчасового відсторонення від урбаністичного шуму та ритму сучасних міст, що сприяє досягненню гармонії з природою. Такий вид туризму забезпечує не лише відпочинок, а й психологічне та фізичне відновлення завдяки впливу короткострокових природних факторів, що створюють сприятливі умови для реабілітації.

Інклюзивні маршрути екотуризму включають видатні природні й культурні локації, адаптовані для відвідувачів з різними потребами. Серед них — Дендрологічний парк «Олександрія» у Білій Церкві, який поєднує мальовничі пейзажі та доступність для маломобільних груп населення. Проєкт «Карпати для всіх» пропонує спеціально розроблені гірські маршрути, які враховують інтереси та можливості людей з інвалідністю. Крім того, до прикладів можна віднести історичний об'єкт «Лисогорський форт без бар'єрів», що забезпечує безперешкодний доступ до культурної спадщини, а також Кропивницький дендропарк із зручними прогулянковими зонами. Національний дендрологічний

парк «Софіївка» в Умані відомий не лише своїми вражаючими ландшафтами, але й сучасною інфраструктурою, яка відповідає вимогам інклюзивного туризму [43]. Таким чином, зелений туризм не тільки сприяє гармонізації відносин людини з природою, а й відкриває нові можливості для соціалізації та оздоровлення всіх категорій туристів.

Культурно-пізнавальний туризм включає форму соціальної адаптації людей з інвалідністю, інтеграцією в культурно-соціальний розвиток.

Проект "Inclusive Travels in Ukraine: доступність музеїв України" спрямований на підвищення доступності музейних закладів України для людей з інвалідністю та маломобільних груп. Команда ініціаторів створила каталог музеїв, який містить детальний опис умов та зручностей для прийому всіх категорій відвідувачів. Каталог доступний на сайті, розробленому відповідно до стандартів вебдоступності, і дозволяє легко знайти музеї за параметрами інклюзивності. Метою проєкту є не лише підвищення інформованості, а й сприяння доступності внутрішнього туризму в Україні. Це особливо важливо в умовах низького рівня інклюзивності багатьох закладів культури. Проєкт реалізовано за підтримки Українського культурного фонду, з урахуванням Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору до 2030 року. Він надає людям можливість планувати подорожі без ризику зіткнутися з бар'єрами чи незручностями [81].

У межах ініціатив, спрямованих на підтримку внутрішньо переміщених осіб (ВПО), у різних регіонах України організовуються безкоштовні екскурсії, що мають на меті ознайомити переселенців із культурною спадщиною та історичними пам'ятками нових для них місць проживання.

У Львові та області проводяться безкоштовні екскурсії для ВПО, під час яких учасники можуть ознайомитися з історією міста, архітектурними пам'ятками та культурними особливостями регіону. Музеї проводять тематичні екскурсії, майстер-класи та виставки, залучаючи дітей переселенців і місцевих

мешканців. Історико-культурні заповідники, такі як «Тустань» і «Шевченківський гай», пропонують безкоштовні екскурсії та інтерактивні заходи, допомагаючи відвідувачам з користю провести час і відволіктися від воєнних реалій [52].

У Вінниці організовуються культурно-освітні програми для ВПО, що включають відвідування місцевих музеїв, історичних місць та участь у майстер-класах. Зокрема, у Вінниці проводяться безкоштовні екскурсії містом для переселенців у рамках циклу ознайомчих прогулянок «Пізнай Вінницю» [58]. Ці екскурсії включають оглядові та тематичні маршрути, що допомагають новоприбулим ознайомитися з історією та культурою міста. А також у Дніпрі для ВПО проводяться безкоштовні екскурсії, під час яких переселенці можуть ознайомитися з історією міста, його архітектурою та культурними пам'ятками. Наприклад, у травні 2022 року було проведено екскурсію по мініскульптурам Дніпра, що дало змогу учасникам дізнатися більше про культурні особливості міста [60].

Спортивний туризм теж має попит серед людей з інвалідністю. Він сприяє підвищенню рухової активності в природних умовах, наближенню життєвого простору осіб з інвалідністю до життєвого простору здорових людей. Пересування по пересіченій місцевості, подолання різноманітних перешкод, здійснення інших рухів доповнюють руховий фонд умінь і навичок. Заняття забезпечують накопичення багатьох життєво важливих загальноосвітніх і спеціальних знань, сприяють зміцненню здоров'я, різнобічному розвитку інтелектуальних і вольових якостей [43].

Яскравим прикладом є громадська організація «On3Wheels», яка із 2017 року здійснює унікальний проєкт La Joëlette, що дає можливість людям з інвалідністю підкорювати вершини на спеціальному візку (фото 2.3.2). Перший похід на Говерлу в 2017 році став початком великої історії, яка об'єднала понад 2000 волонтерів з України та з-за кордону. За ці роки команда зросла втричі,

Рис. 2.3.2 Похід із дівчиною з інвалідністю на спеціальному візку La Joëlette

залучила понад 10 партнерських компаній, піднялася на 27 вершин Карпат і здійснила понад 55 мрій людей з інвалідністю. Для всіх учасників це не просто походи, а справжнє втілення мрій [85].

Психологічний туризм розглядається як дієвий інструмент для підтримки військових і сімей, які постраждали від наслідків війни. Його організація поєднує можливість доступного відпочинку із застосуванням сучасних психотерапевтичних підходів. Серед них — терапія «Open air», що передбачає інтеграцію природного і культурного середовища (подорож до «місць сили», центрів духовних традицій тощо). Особливе значення мають напрями, такі як ландшафтна терапія, що використовує цілющий вплив природи для гармонізації психіки (седативний, активізуючий, катарсичний ефекти), фототерапія, яка застосовує фотозображення для опрацювання психологічних проблем,

евдемотерапія, орієнтована на пошук внутрішнього щастя, та анімалотерапія, що включає терапію за участі тварин. Наприклад, село Буша у Вінницькій області відоме своїми історичними та сакральними пам'ятками, гора Богит у межах заповідника «Медобори» на Тернопільщині вражає своєю загадковістю та енергетикою. До таких локацій також належить Лиса гора поблизу Ржищева в Київській області, що асоціюється з міфологічною символікою, і буддистський храм «Білий Лотос» у Черкасах, який є осередком духовної гармонії та екзотичної культури. Кожна з цих місцин здатна створити неповторну атмосферу для відновлення психоемоційного стану та поглиблення контакту з природою й культурною спадщиною [43].

Попит і пропозиція на туристичному ринку України для інклюзивних туристів мають значний потенціал, але їх розвиток залишається нерівномірним. Попит формується зростаючою кількістю людей з інвалідністю, військовослужбовців, сімей, постраждалих внаслідок військових дій та інших категорій, які потребують спеціальних умов.

Пропозиція інклюзивних туристичних послуг поступово зростає, особливо у великих містах і популярних туристичних зонах, де активніше розвиваються проєкти зі створення безбар'єрного середовища. Туризм для осіб з інвалідністю виконує комплексну роль, поєднуючи оздоровлення, реабілітацію, культурну інтеграцію та емоційну підтримку. Лікувально-оздоровчий туризм, заснований на використанні природних ресурсів, таких як мінеральні води, лікувальні грязі чи озокерит, допомагає поліпшити фізичний стан і запобігти хронічним захворюванням.

Екотуризм, включаючи інклюзивні маршрути, спрямований на відновлення гармонії з природою через відвідування екологічно чистих зон, таких як дендропарки «Софіївка» чи «Олександрія». Він сприяє реабілітації, допомагаючи відчувати спокій і зняти напруження. Культурно-пізнавальний туризм відіграє значну роль у соціальній адаптації, дозволяючи людям з

інвалідністю брати участь в екскурсіях та знайомитися з культурною спадщиною в умовах доступності. Спортивний туризм розвиває фізичні здібності, формує рухові навички й зміцнює волюві якості, наближаючи спосіб життя осіб з інвалідністю до активної соціальної участі. Водночас психологічний туризм сприяє відновленню емоційної рівноваги через методи ландшафтної терапії, фототерапії чи евдемотерапії.

Але головними проблемами залишаються недостатнє фінансування, відсутність системного підходу та низька обізнаність у суспільстві щодо потреб інклюзивного туризму. Для стимулювання цього сегменту потрібні державна підтримка, залучення інвестицій та міжнародний досвід. Також важливо розвивати інформаційні кампанії, щоб популяризувати інклюзивні маршрути та підвищити довіру туристів.

РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1 Формування механізму реалізації потенціалу інклюзивного туризму в Україні

Інклюзивний туризм виступає складною формою туристичної діяльності, яка базується на принципах інтеграції та взаємодії між багатьма суб'єктами туристичної сфери, включаючи організаторів, постачальників послуг, транспортні компанії, органи місцевого самоврядування та інші зацікавлені сторони. Основна мета цієї форми туризму полягає у забезпеченні доступності туристичних продуктів і сервісів для осіб з інвалідністю через подолання бар'єрів різного характеру – мобільного, сенсорного (візуального та слухового), когнітивного й інших. Це дозволяє реалізувати права таких осіб на повноцінну участь у туристичних і рекреаційних активностях, але потребує розробки і реалізації комплексу заходів у формі відповідного механізму (рис. 3.1.1).

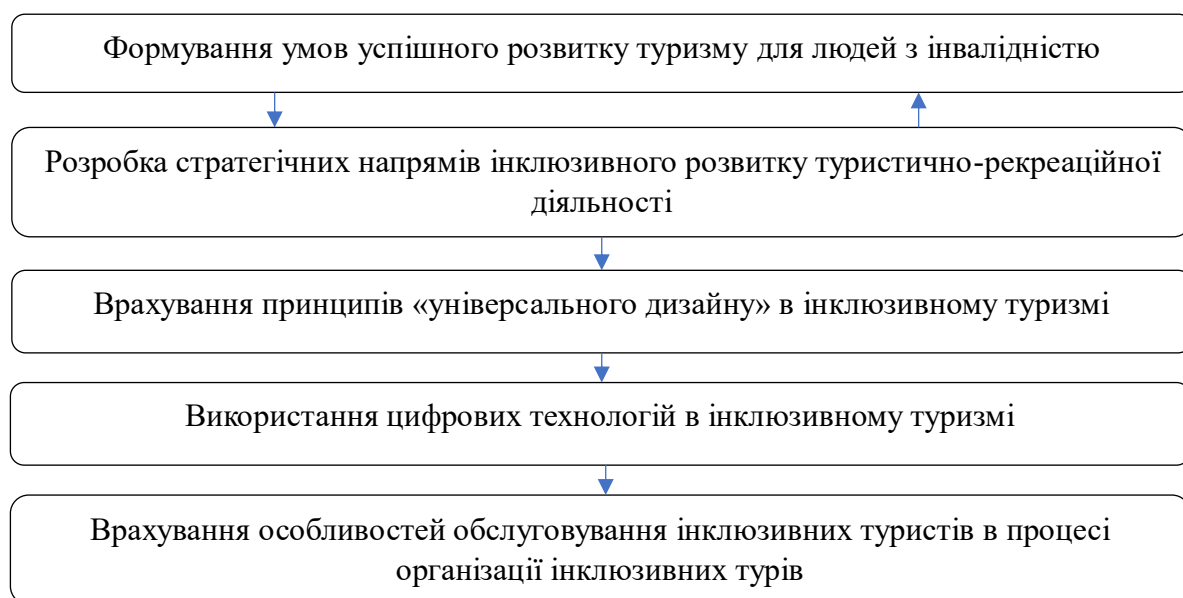

Рис. 3.1.1. Елементи механізму реалізації потенціалу інклюзивного туризму

[складено автором]

Безбар'єрне середовище, у свою чергу, є багатовимірною системою, яка включає комплекс архітектурно-планувальних, транспортно-логістичних, інженерних і сервісних стандартів. Їхня мета – забезпечення рівноправного доступу до інфраструктурних об'єктів соціального, медичного, адміністративного, торгового та культурного характеру, а також до житлових приміщень (рис. 3.1.2). Таке середовище створюється через імплементацію інноваційних рішень і універсального дизайну, які дозволяють мінімізувати фізичні, інформаційні та соціальні бар'єри для всіх категорій населення, включно з особами з інвалідністю, а також іншими групами, що мають специфічні потреби у використанні простору та послуг [43].

Рис. 3.1.2. Функціональні умови успішного розвитку туризму для людей з інвалідністю [43]

Розглянемо основні стратегічні напрями розвитку туристично-рекреаційного сектору на загальнодержавному рівні, спрямовані на забезпечення реалізації соціальних прав осіб з обмеженими можливостями [5].

Це збалансований розвиток, розумний розвиток та інклюзивне зростання (рис. 3.1.3).

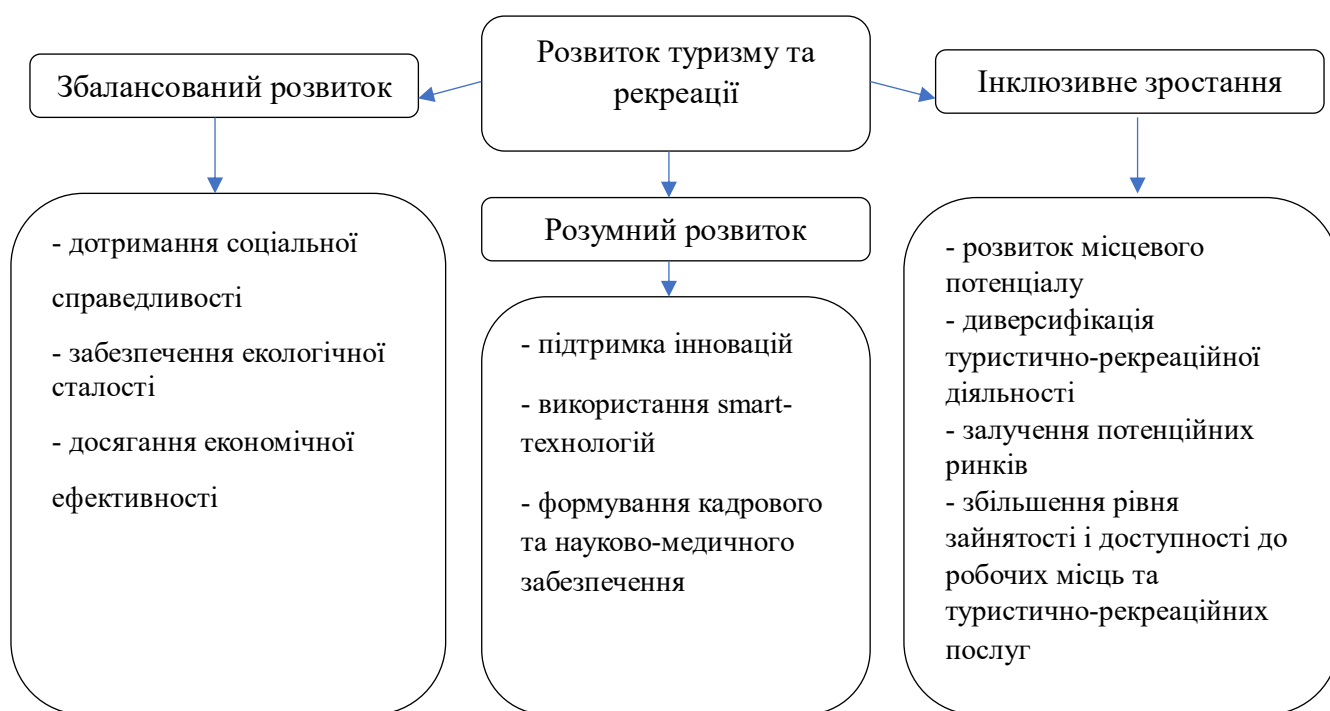

Рис. 3.1.3 Стратегічні напрями інклюзивного розвитку туристично-рекреаційної діяльності в регіонах України [5]

Збалансований розвиток інклюзивного туризму передбачає формування туристичного середовища, що забезпечує універсальну доступність і зручність для всіх категорій населення, незалежно від їхніх фізичних можливостей чи функціональних обмежень. Такий підхід не лише сприяє підвищенню рівня життя осіб з обмеженими можливостями, але й стимулює економічний розвиток, сприяє культурному взаємозбагаченню та сприяє досягненню соціальної гармонії у суспільстві.

Принцип соціальної справедливості, який є ключовою засадою збалансованого розвитку, вимагає створення умов, за яких кожна особа, незалежно від своїх фізичних можливостей чи соціального статусу, має однаковий доступ до туристичних ресурсів і послуг, гарантуючи рівність можливостей для участі у туристичній діяльності.

Для створення умов безперешкодного доступу до туристичних об'єктів, ресурсів та послуг важливо інтегрувати концепцію “універсального дизайну” в усі аспекти планування та реалізації інфраструктурних і туристичних проєктів. Це включає не лише проєктування будівель і споруд, але й розвиток транспортних засобів, формування рекреаційних зон, а також розробку туристичних маршрутів, інформаційних систем і продуктів, що враховують потреби найрізноманітніших категорій користувачів.

“Універсальний дизайн” орієнтований на створення таких рішень, які забезпечують максимально можливу доступність для людей з різними фізичними, сенсорними, когнітивними або іншими обмеженнями без необхідності додаткових спеціалізованих адаптацій (рис. 3.1.4). Він не лише підвищує якість життя осіб з обмеженими можливостями, але й сприяє їхній активній участі в соціальному, культурному та економічному житті.

Універсальний підхід знижує бар'єри, створює можливості для більшої незалежності, а також закладає основи рівноправного суспільного співіснування, зміцнюючи принципи соціальної справедливості та інклюзії [45].

Принцип соціальної справедливості передбачає справедливий підхід до ціноутворення, що забезпечує доступність туристичних послуг для осіб із різними рівнями доходів. Це може включати запровадження спеціалізованих програм підтримки, субсидій чи системи знижок, орієнтованих на малозабезпечені верстви населення. Концепція доступного туризму вимагає формування тарифної політики, яка враховує економічну вразливість певних соціальних груп, таких як люди з інвалідністю, які через низький розмір пенсій або обмежену можливість здійснювати трудову чи підприємницьку діяльність часто не мають змоги покривати високі витрати. Зниження вартості туристичних послуг, таких як вхідні квитки на об'єкти, транспортні перевезення, а також послуги закладів харчування та розміщення, є необхідним заходом для підвищення доступності туризму.

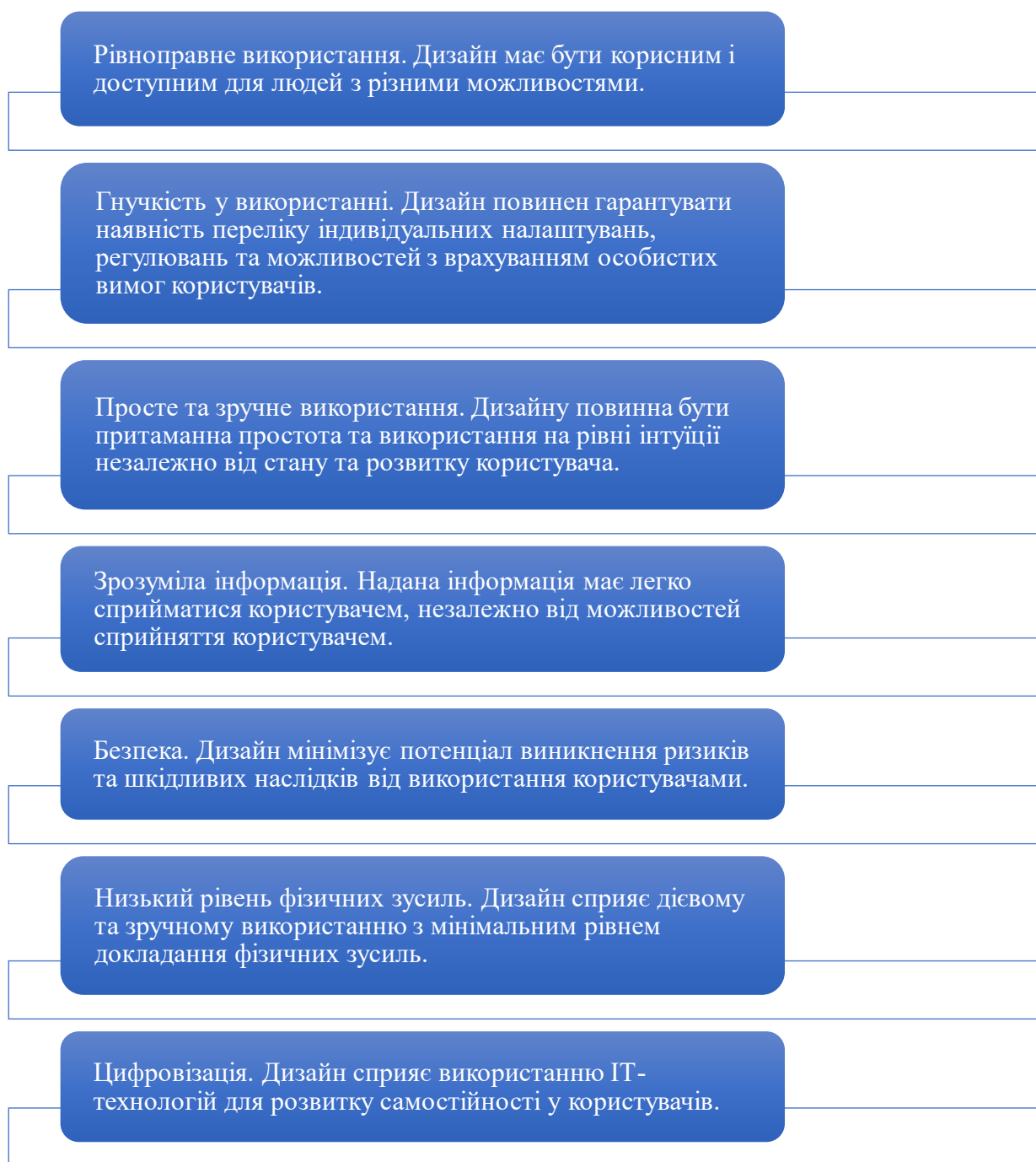

Рис. 3.1.4. Основні принципи «універсального дизайну» в інклюзивному туризмі [45]

Водночас слід враховувати принцип економічної ефективності. Для того щоб спонукати підприємців знижувати вартість послуг для інклюзивних

туристів, а також забезпечувати належний рівень сервісу без додаткової плати за створення спеціалізованої інфраструктури, держава та місцеві органи влади мають запроваджувати механізми компенсації. Це може включати відшкодування витрат на облаштування об'єктів, інвестиції в спеціалізоване обладнання, а також покриття пільг, наданих для соціально вразливих категорій населення.

У рамках принципу соціальної справедливості важливим є також усвідомлення значущості культурної різноманітності та фізичних чи психологічних особливостей туристів. Це передбачає формування суспільства, яке базується на засадах толерантності, взаємоповаги та виключення будь-яких форм дискримінації чи булінгу. Створення інклюзивного туристичного середовища неможливе без виховання культури взаєморозуміння, дружніх стосунків і недопущення упередженого ставлення до будь-якої особи.

В Україні особливого значення набуває формування уважного та гідного ставлення до ветеранів війни, які зазнали інвалідності. Ця категорія осіб часто стикається не лише з фізичними, але й із серйозними психологічними травмами. Залучення таких осіб до туристичної діяльності потребує як відповідних адаптацій, так і виховання в суспільстві емпатії й розуміння їхніх потреб і викликів, з якими вони стикаються.

Дотримання принципу екологічної сталості в інклюзивному туризмі передбачає розвиток туристичної інфраструктури та послуг, які забезпечують доступність для всіх категорій населення та водночас сприяють охороні природного середовища й збереженню культурної спадщини. Це включає низку важливих напрямів: зменшення негативного впливу на екосистеми, раціональне використання природних ресурсів і впровадження екологічно відповідальних практик. Природно-пізнавальний або екологічний туризм є одним із найзручніших і найбільш доступних видів відпочинку для осіб із обмеженими можливостями як з огляду на фінансові витрати, так і з точки зору комфортності перебування у природному середовищі. Він потребує порівняно невеликих

інвестицій для створення інклюзивної інфраструктури, яка б забезпечувала зручність і доступність для всіх категорій туристів. Організація подорожей у зелених зонах, таких як ліси, парки та сквери, вимагає облаштування спеціальних доріжок із твердим покриттям, які з'єднували б ключові об'єкти інфраструктури, зокрема туристичні пам'ятки, санітарні вузли та інші об'єкти сервісу. Такі маршрути також мають бути обладнані лавками для відпочинку та доступними джерелами питної води, враховуючи потреби осіб, які пересуваються на інвалідних візках або використовують інші допоміжні засоби. Особливу увагу слід приділяти технічним аспектам: каналізаційні люки та решітки навколо дерев повинні бути встановлені врівень із поверхнею тротуару та надійно закріплені, щоб виключити ризик травм чи незручностей.

Розвиток екологічного туризму та агротуризму в Україні має значний потенціал як для місцевих громад, так і для відвідувачів, зокрема людей із інвалідністю. Він сприяє соціально-економічному розвитку сільських регіонів, збереженню національних традицій і культурної спадщини, а також пропонує відпочивальникам можливості для фізичного, психологічного та духовного відновлення. Агротуризм, зокрема, відкриває широкий спектр активностей, що дозволяють гостям зануритися в сільський спосіб життя. Це можуть бути такі захопливі заняття, як приготування місцевих кулінарних страв, участь у догляді за домашніми тваринами, риболовля, кемпінг або навіть сплави на байдарках. Подібні заходи не лише надають емоційне задоволення й унікальний досвід, але й сприяють гармонійному поєднанню відпочинку з пізнанням природи, традицій і культури регіону.

Розвиток цих видів туризму в Україні є важливим стратегічним напрямом, оскільки він забезпечує доступність для різних категорій туристів, зберігає природні та культурні ресурси й одночасно стимулює інтеграцію сільських територій у загальну туристичну екосистему країни.

Стратегічний напрямок «розумний розвиток» передбачає інтеграцію

інноваційних технологій, цифрових інструментів та відповідного програмного, а також науково-методичного забезпечення в процес організації інклюзивного туризму. Застосування допоміжних цифрових технологій охоплює розробку й впровадження програмно-апаратних рішень, спрямованих на забезпечення повноцінного доступу осіб із інвалідністю до веб-ресурсів і полегшення їхньої взаємодії з цифровим контентом. Такі технології слугують інструментом для усунення бар'єрів у користуванні інформаційними ресурсами, сприяючи більшій інтеграції цієї категорії осіб у туристичний простір. Ось деякі з основних технологій:

1. Програми для читання з екрану. Ці програми використовують синтез мовлення для читання тексту на веб-сторінках, що допомагає людям із вадами зору або незрячим.

2. Екранні лупи. Ці інструменти дозволяють збільшувати текст або зображення на екрані, допомагаючи людям з порушеннями зору.

3. Дисплеї Брайля. Апаратні пристрої, які перетворюють текст на шрифт Брайля, дозволяючи незрячим особам читати веб-контент за допомогою дотику.

4. Програмне забезпечення для розпізнавання мовлення. Дозволяє користувачам керувати комп'ютером голосом та диктувати текст, що полегшує доступ для осіб з обмеженими можливостями рук.

5. Субтитри та титри. Надають текстовий опис звукової доріжки аудіо та відео контенту, сприяючи доступності для людей із порушеннями слуху.

6. Усний переклад мовою жестів. Цифровий переклад мовою жестів для відео контенту, що допомагає людям із вадами слуху зрозуміти розмовний вміст.

7. Мобільні додатки. Допомагають вирішувати повсякденні задачі, надаючи підтримку у різноманітних ситуаціях. Вони надають змогу читати текст людям з порушеннями зору; дозволяють у режимі реального часу перетворювати мову жестів чи звичайну мову у текст. Це дозволяє ефективно комунікувати з людьми із порушеннями слуху та людьми похилого віку, які не можуть швидко

сприймати інформацію.

Розвиток місцевого потенціалу є ключовим аспектом сталого розвитку туристично-рекреаційної діяльності інклюзивного зростання. Він включає активну підтримку місцевих громад через підвищення кваліфікації, створення нових можливостей для розвитку малого та середнього бізнесу, а також популяризацію місцевих традицій, ремесел і культурних особливостей. Це сприяє зміцненню соціальної згуртованості та економічної стабільності регіонів.

Залучення потенційних ринків є важливим елементом для розширення туристичного потоку. Воно передбачає активне просування туристичних послуг на міжнародному рівні, використання цифрових платформ для маркетингу, а також адаптацію пропозицій до потреб і вимог різних цільових аудиторій, включаючи інклюзивний туризм.

Збільшення рівня зайнятості та забезпечення доступності до робочих місць є прямим наслідком розвитку туристично-рекреаційної діяльності. Туризм створює нові робочі місця як у самому секторі, так і в суміжних галузях, таких як транспорт, торгівля, харчування та культура. Водночас важливо забезпечити доступність цих робочих місць для всіх категорій населення, включаючи осіб із обмеженими можливостями, шляхом адаптації умов праці та проведення спеціалізованого навчання.

“Універсальний дизайн” є ключовим компонентом сталого розвитку туризму в Україні. Його впровадження забезпечує доступність туристичних послуг для всіх, незалежно від фізичних, соціальних чи пізнавальних можливостей. Основою концепції є інклюзивність, яка мінімізує увагу до особливостей людей і створює комфортне середовище для кожного. Для досягнення цього важливо подолати фізичні, соціальні та психологічні бар’єри. Одночасно необхідно враховувати принципи соціальної справедливості, екологічної сталості та економічної ефективності.

Інновації та smart-технології відіграють провідну роль у розвитку доступного туризму, пропонуючи рішення на основі цифрових інструментів і сучасних підходів. Розвиток місцевого потенціалу сприяє залученню громад до створення туристичних продуктів і формуванню робочих місць. Диверсифікація туристично-рекреаційної діяльності дозволяє розширити спектр доступних пропозицій, включаючи екотуризм, агротуризм та інші спеціалізовані напрямки.

Інфраструктурні рішення, такі як адаптовані транспортні системи, доступні туристичні об'єкти та цифрові технології, дозволяють створити простір, у якому комфортно перебувати людям із найрізноманітнішими потребами. Це не лише підвищує якість життя, але й інтегрує в соціум усіх громадян, незалежно від їхніх фізичних чи соціальних обмежень.

Одночасно впровадження безбар'єрного дизайну є каталізатором економічного розвитку. Залучення ширшої аудиторії туристів, у тому числі міжнародних, стимулює створення нових робочих місць, розвиток місцевого бізнесу та збільшення доходів громад. Особливий акцент на диверсифікацію туристично-рекреаційних послуг дозволяє створювати унікальні пропозиції, що виділяють Україну на глобальній туристичній мапі. Підтримка кадрового й науково-медичного забезпечення забезпечує якісну адаптацію інфраструктури й навчання персоналу.

Таким чином, розбудова “універсального дизайну” туризму в Україні є не лише важливим соціальним завданням, але й стратегічним підходом до формування стійкого розвитку країни. Такий інтегрований підхід дозволяє не лише забезпечити комфортні умови для подорожей, але й підвищити міжнародний імідж України як держави, що інвестує у прогресивні, інноваційні та гуманістичні рішення. В результаті країна може стати глобальним прикладом успішного поєднання інклюзивності, сталості та економічного зростання.

3.2 Особливості та рекомендації організації інклюзивних турів

Інклюзивний туризм є важливим напрямом сучасної туристичної галузі, спрямованим на створення рівних можливостей для участі в туристичних подорожах усіх категорій населення, зокрема осіб із інвалідністю та маломобільних груп. Це не лише соціальна необхідність, але й важливий елемент розвитку туристичної галузі, що враховує глобальні тенденції доступності. Формування дієвого механізму реалізації потенціалу інклюзивного туризму в Україні передбачає інтеграцію правових, організаційних, фінансових та інформаційних рішень, які забезпечують комфорт і безпеку для туристів із особливими потребами. Одним із ключових елементів такого механізму є розробка адаптивних турів і екскурсій, які враховують специфічні потреби осіб із порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату та інших обмежень.

Таким чином, для туристичного оператора надзвичайно важливо усвідомлювати зростаючу актуальність попиту на доступні та інклюзивні послуги, а також здійснювати стратегічну адаптацію свого бізнесу для ефективнішого задоволення потреб цього сегмента ринку. Розвиваючи доступний та інклюзивний туризм, оператори можуть отримати низку переваг (рис. 3.2.1).

Тенденції розвитку інклюзивного туризму в Україні відкривають унікальні перспективи для туристичних операторів, надаючи можливість ознайомитися з актуальними трендами та найкращими практиками у сфері доступного туризму. Це дозволяє глибше усвідомити потреби зростаючого ринку туристів із різними вимогами до доступності та ефективніше залучати нових клієнтів. Для досягнення цієї мети туристичним операторам варто об'єднати зусилля заради спільної мети – формування більш інклюзивної та доступної туристичної

індустрії [17].

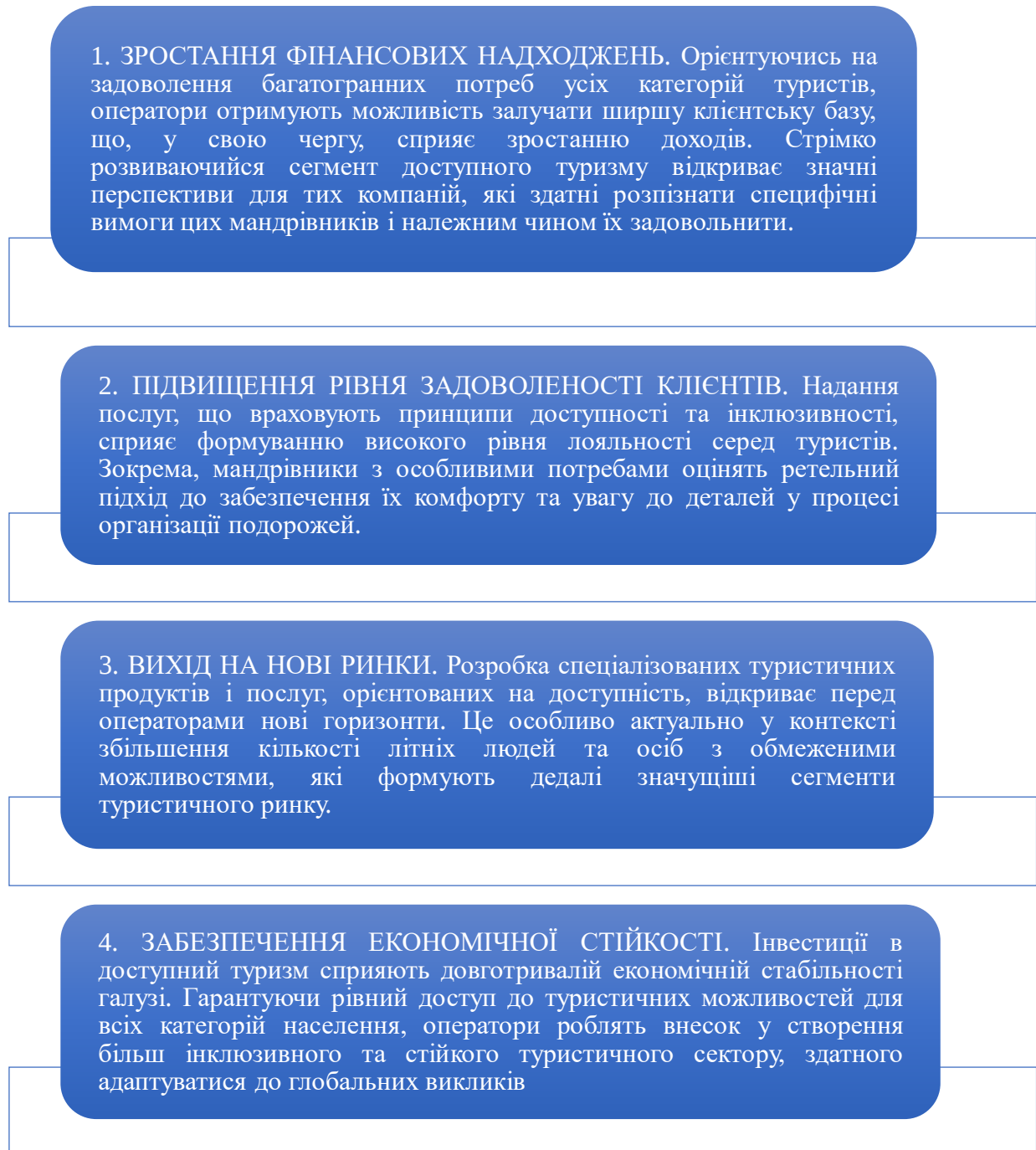

Рис. 3.2.1. Переваги, які можуть отримати туроператори розвиваючи інклюзивний туризм [17]

Завдяки координації дій усіх учасників галузі можливо створити значні позитивні зрушення, що сприятимуть довгостроковому та сталому розвитку сектора. Внесок кожного є вирішальним: він не лише сприятиме поглибленню розуміння основ інклюзивного туризму, але й стане джерелом натхнення для змін у підходах до ведення бізнесу. Нижче наведено кілька ключових напрямків, які варто врахувати при розробці бізнес-стратегії (рис. 3.2.2).

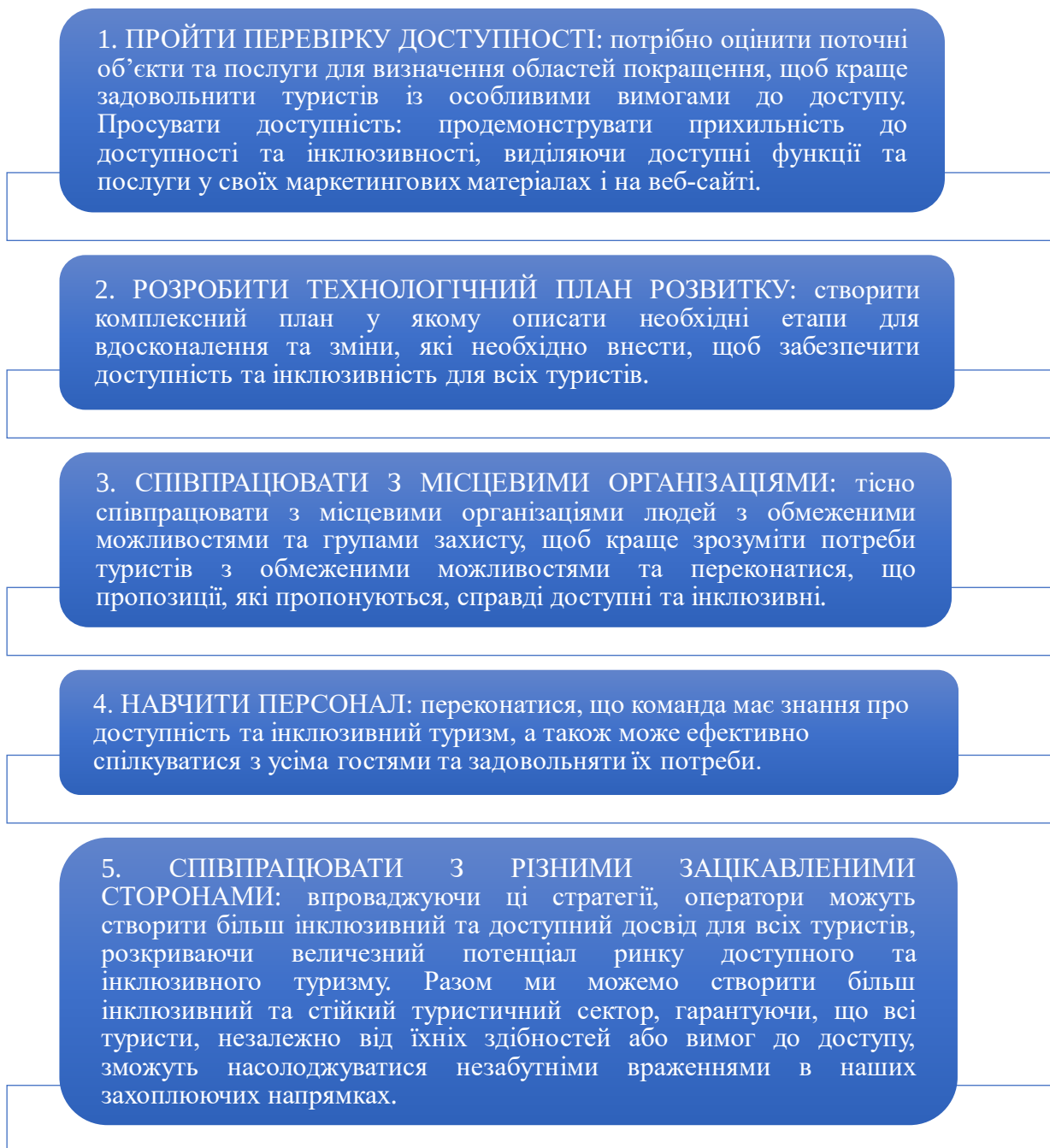

Рис. 3.2.2 Напрями розробки інклюзивної бізнес-стратегії для туроператорів [17]

Розглянемо більш детально особливості організації та проведення екскурсій для осіб з обмеженими можливостями [50].

При організації середовища та проведенні екскурсійного обслуговування необхідно враховувати унікальні особливості кожної групи екскурсантів із зазначеної категорії. Це пов'язано з тим, що в разі порушення функцій одного або декількох органів чуття відбувається компенсаторний розвиток інших відчуттів, який залежить від рівня чутливості аналізаторів, характеру діяльності людини та інших факторів.

У зв'язку з цим екскурсовод повинен розуміти, що робота з людьми з інвалідністю вимагає застосування адаптованих методик, які відповідають потребам конкретної аудиторії. Хоча існують загальні стандарти обслуговування для осіб з обмеженими можливостями, саме різноманітність чинників, що впливають на учасників, потребує індивідуалізованого підходу до підготовки та реалізації екскурсій. Залежно від характеру обмежень життєдіяльності кожної групи, слід використовувати спеціалізовані методи та техніки, які забезпечать комфортне та ефективне засвоєння інформації.

1. Екскурсанти з порушеннями опорнорухового апарату

Ефективність роботи з цією категорією екскурсантів значною мірою визначається рівнем доступності об'єктів, що входять до екскурсійного маршруту. Для цього необхідно створити відповідну інфраструктуру, зокрема встановити пандуси з поручнями, ліфти з широкими дверима, підйомники та облаштувати спеціалізовані санвузли.

Важливим аспектом є забезпечення допомоги супроводжуючих осіб, що дозволяє надавати персоналізовану підтримку кожному екскурсанту. Особливу увагу слід приділити дрібницям, які впливають на комфорт відвідувачів. Наприклад, пандуси при вході до будівель мають бути чистими, не слизькими та вільними від перешкод. Проходи між залами музеїв чи галерей не повинні звужуватись через сторонні предмети, а двостулкові двері повинні залишатися

відчиненими. Інформаційні таблички про розташування спеціалізованих санвузлів мають бути встановлені у помітних місцях. У ході екскурсії важливо, щоб обличчя екскурсовода перебувало на одному рівні з обличчями екскурсантів: екскурсовод може присідати або відступати трохи назад, щоб учасникам не доводилося піднімати голову.

Додаткові вимоги стосуються доступності об'єктів: усі елементи, такі як вимикачі, ручки чи розетки, мають розташовуватися на висоті від 40 до 120 см, щоб ними було зручно користуватися як стоячи, так і сидячи. Ширина дверей повинна бути не меншою за 85 см, а пороги не мають перевищувати 2 см, щоб забезпечити безперешкодний доступ без необхідності підійматися сходами.

При плануванні маршруту слід враховувати ширину міських доріжок та алей, яка має становити щонайменше 180 см, щоб забезпечити можливість одночасного руху в різних напрямках або паралельного переміщення пішохода та особи в інвалідному візку [50].

2. Екскурсанти з порушеннями мови

Для забезпечення повноцінної мовної діяльності необхідно, щоб усі структури мозку функціонували належним чином, а також були збережені нормальні слухові та зорові здібності. У осіб із мовними порушеннями найбільші труднощі виникають під час комунікації з оточенням, що вимагає від екскурсовода особливої уваги та чуйності в процесі встановлення контакту з цією категорією екскурсантів.

Серед ключових рекомендацій при роботі з такими екскурсантами варто виділити наступне:

- уникати переривання чи коригування їхньої вимови, навіть якщо вона неточна.
- не пришвидшувати темп їхніх запитань і не поспішати з відповіддю, не дослухавши запитання до кінця.
- якщо сказане екскурсантами не зрозуміле, не варто робити вигляд, що

зрозуміли, натомість краще ввічливо перепитати або попросити додаткових пояснень.

- під час екскурсії важливо підтримувати постійний візуальний контакт.
- уникати використання складних речень у тексті екскурсії, віддаючи перевагу простим та зрозумілим формулюванням.
- формулювати запитання так, щоб вони вимагали простих відповідей або відповідей жестами, наприклад, кивком голови.
- у разі виникнення труднощів у спілкуванні запитати, чи хотів би екскурсант скористатися альтернативним способом комунікації, наприклад, написати або надрукувати свою відповідь на електронному пристрої [50].

3. Екскурсанти з гіперкінезами (спастикою)

Гіперкінези — це мимовільні рухи тіла або кінцівок, які виникають унаслідок ураження спинного мозку. Найчастіше вони є симптомами, характерними для осіб із дитячим церебральним паралічем (ДЦП).

Під час екскурсійного обслуговування осіб із такими особливостями варто дотримуватися таких рекомендацій:

- уникати надання допомоги без попереднього уточнення, чи вона справді потрібна, оскільки в деяких випадках такі дії можуть лише створити додаткові незручності.
- не акцентувати увагу на мимовільних рухах екскурсантів і не відволікатися через них.
- забезпечити наявність достатнього вільного простору навколо екскурсантів для їхньої зручності.
- у разі передачі предметів варто бути готовими підстрахувати їх від можливого падіння.

Якщо в екскурсантів із гіперкінезами спостерігаються також труднощі з мовленням, необхідно застосовувати рекомендації щодо роботи з особами, які мають мовні порушення, описані раніше [50].

4. Екскурсанти з порушенням слуху

Рівні порушення слуху поділяються на кілька стадій: слабочуючі, оглухлі та глухі. Залежно від цього формуються специфічні рекомендації для організації екскурсійного обслуговування.

Основні рекомендації включають:

- якщо екскурсанти зберігають залишковий слух, слід дотримуватися рівного та повільного темпу мовлення, чіткої дикції.
- забезпечити відсутність стороннього шуму, який може перешкоджати сприйняттю інформації.
- використовувати прості та зрозумілі фрази під час розмови.
- уникати затемнення обличчя або його закривання руками, волоссям чи іншими предметами, щоб екскурсанти могли стежити за мімікою та рухом губ.
- при передачі інформації, що містить номери, технічні терміни або складні слова, краще записати її на аркуші паперу або показати групі візуально.
- у спілкуванні з глухими екскурсантами за допомогою сурдоперекладача важливо звертатися безпосередньо до екскурсантів, а не до перекладача.

Для ефективного проведення екскурсій із глухими та слабочуючими доцільно використовувати аудіовізуальні технічні засоби:

- індивідуальні аудіогіди, які дозволяють налаштувати комфортний рівень гучності, виключаючи вплив зовнішніх шумів.
- планшети або DVD-плеєри, які забезпечують візуальне подання інформації, що краще сприймається людьми з порушеннями слуху [50].

5. Екскурсанти з порушенням зору

Сліпота є однією з найскладніших форм інвалідності, головною проблемою якої є обмежене сприйняття навколишнього світу. До її форм відносяться слабозорість, залишковий зір та повна сліпота. Перед організацією екскурсії необхідно уточнити ступінь втрати зору у кожного учасника: чи здатні вони розрізняти предмети або їхні контури, чи володіють світловідчуттям, або ж

зовсім не бачать. На основі цієї інформації будується маршрут та адаптується програма екскурсії.

Сліпі екскурсанти зазвичай відчують значні труднощі у пересуванні, але можуть рухатися самостійно за допомогою тростини чи супроводжуючої особи. У таких випадках незряча людина тримає супроводжуючого за руку, під руку або за передпліччя трохи вище ліктя, перебуваючи на пів кроку позаду. Для групи повністю сліпих оптимальною є кількість у 5 осіб, а для екскурсантів із іншими порушеннями зору - до 10. На кожного учасника групи має припадати один супроводжуючий.

Під час проведення екскурсії рекомендується:

- уникати різких рухів і заздалегідь повідомляти про перешкоди, такі як сходинки, ями чи калюжі, супроводжуючи це легким уповільненням кроку.
- кожного разу при зверненні називати себе.
- спілкуватися спокійним і врівноваженим голосом, не уникаючи погляду в обличчя.
- зосереджуватися на словесному описі подій та об'єктів, мінімізуючи використання жестів і міміки.
- під час групової бесіди уточнювати, до кого саме звернене питання.
- завжди звертатися до незрячого учасника напряму, а не через супроводжуючого.

Для демонстрації об'єктів застосовується методика тактильного огляду. Екскурсантів підводять до експонату, дозволяють спокійно вивчити його на дотик, чітко пояснюючи те, що знаходиться під пальцями. Важливо не водити руками сліпого по об'єкту, даючи йому час самостійно його дослідити, і не квапити в процесі огляду. Добір екскурсійних об'єктів для цієї категорії екскурсантів має враховувати можливість тактильного дослідження чи інші адаптовані способи ознайомлення. Під час пояснень доцільно використовувати назви кольорів, оскільки багато незрячих мають залишковий зір або уявлення про

кольорову гаму. Також можна вживати дієслово «подивіться», навіть коли мова йде про осіб із повною сліпотою, адже воно сприймається як природна форма комунікації [50].

6. Екскурсанти з поєднаною патологією (на прикладі сліпоглухих)

У сучасному суспільстві зростає кількість випадків, коли люди мають поєднані патології, наприклад, одночасні порушення зору та слуху або слуху й функцій опорно-рухового апарату. Таке комбіноване ураження ключових сенсорних систем людини, хоча й трапляється в різних формах, не завжди призводить до повної втрати відповідних функцій. Наприклад, за умов абсолютної глухоти людина може користуватися залишковим зором, тоді як при повній сліпоті залишкові можливості слуху можуть забезпечувати базовий рівень сприйняття.

Для спілкування з людьми, які мають вроджену сліпоглухоту, використовують два основних підходи: невербальні методи комунікації (жести, зображення, предмети) та контактну форму передачі жестів. Остання стає актуальною, якщо візуальне сприйняття жестової мови неможливе. У таких випадках доцільно залучати тіфлосурдоперекладача — фахівця, який володіє дактильною абеткою, що асоціює кожен літеру з конкретною конфігурацією пальців. Якщо залучення такого спеціаліста неможливе, найпростішим способом комунікації є так звана дермографія — письмо друкованих літер на долоні людини, виконуване пальцем або тупим кінцем ручки.

При організації екскурсій для осіб зі сліпоглухотою рекомендується формувати невеликі групи, чисельністю не більше трьох осіб, кожна з яких повинна супроводжуватися асистентом.

Отже, на підставі викладеного можна сформулювати висновок щодо ключових аспектів, які вимагають пріоритетної уваги під час планування та проведення екскурсій для осіб з обмеженими можливостями, структурно представлених на схемі, зображеній на рисунку 3.2.3.

Рис. 3.2.3. Складові елементи екскурсійного обслуговування при організації та проведенні екскурсій для осіб з обмеженими можливостями [50]

Одним із ключових аспектів, що потребує ретельної підготовки в рамках організації екскурсій, є змістовне опрацювання екскурсійного тексту. У процесі відбору інформації про об'єкти необхідно зосереджуватися на найсуттєвіших моментах, уникаючи перевантаження тексту надмірною кількістю дат, числових показників та вузькоспеціалізованих термінів. Структура тексту має бути лаконічною, зі спрощеними синтаксичними конструкціями, а надмірно довгі та складні речення слід замінювати простими та зрозумілими. Доцільно інтегрувати в текст римовані форми, афоризми чи цитати. Особливу увагу при описі об'єктів варто приділяти таким методам подання матеріалу, як пояснення, аналітична характеристика та детальний опис, які мають бути максимально чіткими, ґрунтовними та інформативними.

Під час організації екскурсійного обслуговування для осіб з обмеженими можливостями особливу увагу слід приділяти ретельному плануванню маршруту та його тривалості. Зокрема, необхідно враховувати умови доступу до обраних об'єктів, можливість під'їзду або підходу до них, а також забезпечення достатнього простору для зупинки групи. Одним із пріоритетів має бути дотримання вимог безпеки екскурсантів під час перебування на маршруті.

З огляду на високу фізичну та емоційну втомлюваність цієї категорії учасників, тривалість екскурсій бажано скорочувати, одночасно передбачаючи місця для короткочасного відпочинку і регулярних санітарних зупинок. Маршрут повинен залишатися функціонально насиченим і різноманітним. Наприклад, для оглядових автобусних екскурсій бажано включити відвідування культурних закладів, таких як музеї, галереї або виставки, а також передбачити пішохідну частину, яка може пролягати через історичну частину міста, парк чи набережну [50].

При плануванні маршруту пішохідної частини екскурсії важливо враховувати наявність елементів безбар'єрного середовища, таких як пандуси та поручні біля сходів, а також пологі спуски на тротуарах у місцях наземних пішохідних переходів. В Україні рівень організації екскурсійного обслуговування для осіб з обмеженими можливостями залишається недостатньо високим через недоліки інфраструктури. На жаль, навіть у розвинених містах країни часто відсутні належні умови для проведення спеціалізованих екскурсій, проте спостерігається поступовий прогрес у цьому напрямку.

Так, у Харкові однією з найбільш адаптованих територій для проведення екскурсій для осіб із порушеннями зору є міський сад імені Тараса Шевченка. Цей парк вирізняється просторими пішохідними зонами, позбавленими архітектурних бар'єрів, та облаштованими місцями для відпочинку. Крім того, тут відсутні джерела надмірного шуму, що сприяє комфортному сприйняттю екскурсійної інформації. До об'єктів огляду, які доступні на території парку,

належать Віковий дуб, алея кінофестивалю «Харківський бузок», пам'ятник «50-ій паралелі», пам'ятник футбольному м'ячу. Завдяки використанню техніки тактильного показу кожен із цих об'єктів може бути повністю сприйнятий уявою екскурсантів, що значно збагачує їхній досвід [50].

З метою забезпечення безпеки екскурсантів та підвищення якості туристичного обслуговування необхідно передбачити організацію супроводу під час екскурсій. Супроводжуючий виконує ключову функцію в адаптації умов маршруту до потреб осіб із обмеженими можливостями, враховуючи їхні індивідуальні особливості. Залежно від складності маршруту та специфіки групи, супровід може здійснюватися як однією особою для всієї групи, так і персонально для кожного учасника. Бажано, щоб серед супроводжуючих були фізично та психологічно підготовлені фахівці, зокрема медичні працівники чи кваліфіковані волонтери.

До основних обов'язків супроводжуючого належать:

- організаційна підтримка екскурсовода у процесі проведення екскурсії;
- знання та дотримання норм безпеки під час маршруту;
- перевірка наявності необхідних документів (паспортів, страхових полісів) у кожного учасника;
- оперативне реагування на погіршення самопочуття екскурсантів, включаючи надання першої медичної допомоги;
- координація з водієм для забезпечення позапланових зупинок у разі потреби.

Основним завданням персонального помічника є забезпечення санітарної та побутової допомоги екскурсантам, включаючи сприяння в самообслуговуванні, посадці та висадці з транспорту, а також під час пішохідних переміщень.

Організовуючи транспортні екскурсії, важливо враховувати технічний стан і оснащення автобуса. Транспорт повинен мати кондиціонер, аудіо- та

відеосистеми, регульовані сидіння й відповідати стандартам безпеки. Транспорт із високими підніжками, вузькими дверима або без пандусів, поручнів і підйомників створює додаткові ризики для пасажирів.

На тривалих маршрутах слід забезпечити організацію харчування. Існують два підходи: забезпечення «кишеньковими наборами» (вода, легкі перекуси, одноразовий посуд) або зупинки в закладах громадського харчування. У кожному випадку необхідно враховувати потреби осіб з обмеженими можливостями, особливості меню та умови обслуговування.

Особи з обмеженими можливостями мають рівне право на відпочинок і подорожі та виявляють не менший інтерес до екскурсійних послуг, ніж інші категорії населення. Однак їхній фізичний стан зумовлює необхідність більш уважного і комплексного підходу до організації та проведення екскурсій. Включення зазначених елементів у практику інклюзивного туризму сприятиме не лише соціальній інтеграції людей з обмеженими можливостями, але й стимулюватиме розвиток туристичної індустрії України. Такий підхід є важливим чинником у формуванні міжнародного іміджу країни як доступної, привітної та інклюзивної туристичної дестинації, відкритої для всіх категорій подорожуючих.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Інклюзивний туризм являє собою багатовимірний соціокультурний та економічний феномен, спрямований на забезпечення універсальної доступності туристичних послуг і просторового середовища для різномірних соціальних груп, незалежно від їхніх фізичних, сенсорних або когнітивних особливостей. Цей напрям покликаний не лише ліквідувати існуючі бар'єри, але й створити передумови для автономного, поважного і рівноправного залучення осіб із особливими потребами до туристичного досвіду. Інклюзивний туризм виконує роль важливого механізму реалізації принципів соціальної рівності, забезпечуючи універсальне право на участь у культурно-освітніх, рекреаційних і пізнавальних практиках. У цьому контексті він постає інтегральною складовою концепції сталого розвитку, сприяючи балансуванню соціальних взаємовідносин та забезпечуючи рівноцінний доступ до туристичних ресурсів для всіх категорій населення.

Туризм виконує ключові соціальні, психологічні та реабілітаційні завдання, сприяючи відновленню фізичного й емоційного благополуччя, а також інтеграції особистості в соціум. Інклюзивний туризм стимулює інноваційні підходи в галузі та сприяє інтеграції маргіналізованих груп, водночас гармонізуючи із Цілями сталого розвитку ООН через створення робочих місць, підтримку культурної спадщини й удосконалення доступної інфраструктури.

Міжнародний досвід впровадження інклюзивного туризму засвідчує важливість створення безбар'єрного середовища, адаптації туристичних маршрутів і модернізації культурно-історичних об'єктів з урахуванням потреб людей з інвалідністю. Україна може запозичити ці практики, зокрема шляхом розробки спеціалізованих цифрових платформ, мобільних застосунків та інформаційних матеріалів, а також забезпечення доступності архітектурної спадщини.

Ключовим аспектом є підготовка фахівців туристичної сфери та адаптація онлайн-ресурсів для осіб із порушеннями зору й слуху. Інтеграція цих ініціатив сприятиме не лише формуванню рівних умов для подорожей, а й стане чинником реабілітації та соціалізації, підвищуючи інклюзивність туристичної інфраструктури країни.

Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм відіграє стратегічну роль у формуванні соціально відповідальної туристичної галузі України. Законодавче закріплення цього поняття закладає підґрунтя для системної інтеграції осіб з особливими потребами в туристичну діяльність, сприяючи їхньому фізичному, психологічному та соціальному відновленню.

Ключовим фактором успіху є забезпечення доступності інфраструктури, що гарантує рівні можливості для всіх категорій населення. Розвиток напрямків, таких як оздоровчий, культурно-пізнавальний і спортивний туризм, разом із науковими заходами, наприклад в Умані, свідчить про зростання уваги до інклюзивності та потреби експертного супроводу.

Серед позитивних тенденцій відзначається зростання кількості інклюзивних ініціатив, зокрема організація спеціалізованих заходів і туристичних програм, орієнтованих на підтримку осіб із інвалідністю. Важливу роль у цьому процесі відіграють громадські організації, як-от «Доступно.UA», які активно реалізують проекти для соціальної інтеграції. Поглиблення співпраці держави з міжнародними донорами та організаціями, що підтримують програми з покращення доступності, відкриває додаткові перспективи для таких ініціатив.

Але головними проблемами залишаються недостатнє фінансування, відсутність системного підходу та низька обізнаність у суспільстві щодо потреб інклюзивного туризму. Для стимулювання цього сегменту потрібні державна підтримка, залучення інвестицій та міжнародний досвід. Також важливо розвивати інформаційні кампанії, щоб популяризувати інклюзивні маршрути та підвищити довіру туристів.

З огляду на вплив війни, яка збільшує кількість осіб з інвалідністю, інклюзивність стає критичним напрямом для України. У перспективі країна має шанс стати прикладом безбар'єрності у Європі, враховуючи міжнародний досвід і нагальність цього питання. Таким чином, формування інклюзивної інфраструктури в Україні є невід'ємною складовою стратегії сталого розвитку, яка спрямована на забезпечення рівного доступу до туристичних можливостей і дозвілля для всіх верств населення, включно з особами з інвалідністю. Цей процес передбачає не лише модернізацію фізичного середовища, але й формування суспільства, яке визнає інклюзію як фундаментальну цінність, що сприяє соціальній згуртованості, економічному розвитку та підвищенню якості життя кожного громадянина.

Туристичний ринок України для інклюзивних туристів демонструє значний потенціал, проте його розвиток залишається нерівномірним. Попит зумовлений зростанням кількості осіб із інвалідністю, військовослужбовців, постраждалих від воєнних дій та інших категорій, які потребують спеціалізованих умов.

Пропозиція послуг інклюзивного туризму поступово розширюється, особливо у великих містах та популярних туристичних регіонах, де активізується створення безбар'єрного середовища. Лікувально-оздоровчий туризм, що базується на використанні природних ресурсів, таких як мінеральні води чи лікувальні грязі, сприяє фізичній реабілітації та профілактиці хронічних захворювань. Екотуризм із доступними маршрутами, наприклад у парках «Софіївка» чи «Олександрія», відновлює психоемоційний баланс, сприяючи гармонізації із природою.

Культурно-пізнавальний туризм забезпечує соціальну адаптацію через доступ до культурної спадщини, а спортивний туризм розвиває фізичні й вольові якості, залучаючи осіб із інвалідністю до активного способу життя. Психологічний туризм використовує терапевтичні методи, такі як ландшафтна терапія чи фототерапія, для відновлення емоційної рівноваги.

Інновації та smart-технології виступають ключовими рушіями розвитку доступного туризму, впроваджуючи сучасні цифрові рішення та передові підходи. Залучення місцевих громад до створення туристичних продуктів сприяє розкриттю їхнього потенціалу та формуванню нових робочих місць, а диверсифікація туристичної діяльності відкриває можливості для розвитку таких напрямів, як екотуризм і агротуризм.

«Універсальний дизайн» є фундаментом сталого туризму, забезпечуючи доступність послуг незалежно від фізичних чи соціальних можливостей. Цей підхід, що базується на принципах інклюзивності, спрямований на усунення бар'єрів та створення комфортного середовища для всіх, інтегруючи соціальну справедливість, екологічну сталість і економічну ефективність.

Особи з обмеженими можливостями мають рівне право на відпочинок і подорожі та виявляють не менший інтерес до екскурсійних послуг, ніж інші категорії населення. Однак їхній фізичний стан зумовлює необхідність більш уважного і комплексного підходу до організації та проведення екскурсій., що має реалізовуватися у формі відповідного механізму. Включення елементів цього механізму у практику інклюзивного туризму сприятиме не лише соціальній інтеграції людей з обмеженими можливостями, але й стимулюватиме розвиток туристичної індустрії України. Такий підхід є важливим чинником у формуванні міжнародного іміджу країни як доступної, привітної та інклюзивної туристичної дестинації, відкритої для всіх категорій подорожуючих.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 березня 1991 року (зі змінами)/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
2. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>
3. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text>
4. Статистичний збірник 2022. Соціальний захист. Державна служба статистики України / State Statistics Service of Ukraine, І. В. СЕНИК / Responsible for the issue І. SENYK, 2023, Київ. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/10/zb_szn_2022.pdf
5. Антонюк Д. А., Барський Ю. М., Савчук А. Ю. Актуалізація інклюзивного вектора стратегії сталого розвитку туристично-рекреаційної діяльності в регіонах України. Наукові праці ДонНТУ. Серія: «Економічна. 2021. №1 (23). С. 106-114.
6. Безоплатна правнича допомога. Санаторно-курортне лікування для осіб з інвалідністю. 22.05.2024. URL: https://legalaids.gov.ua/publikatsiyi/sanatorno-kurortne-likuvannya-dlya-osib-z-invalidnistyu/?utm_source=chatgpt.com
7. Безпалова А. С., Радіонова, О. М. Розвиток інклюзивного туризму. Місто. Культура. Цивілізація: виклики сучасності: матеріали міжнар., 38, 2021
8. Безугла, Л. С., Герасименко Т. В., Андрусів У. Я. Інклюзивний туризм: європейський досвід. Inclusive tourism: the european experience. Technology. 2023. № 8 (3). С. 293-297.

9. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України. Методологія та методи аналізу, термінологія, районування: Монографія, 2001.
10. Бейдик О. О., Топалова О. І. Адаптивний туризм: передумови та перспективи розвитку, лідери духу і волі. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2017.
11. Бейдик О. О., Топалова О. І., Драчук А. І. Туристсько-екскурсійний потенціал формування маршрутів для адаптивних туристів. Географія та туризм. 2016. № 36. С. 55-62.
12. Бейдик О., Топалова О. Адаптивний туризм: європейський та національний досвід. Часопис соціально-економічної географії. 2021. № 30. С. 24-31.
13. Белоусова Н. В. Проблеми створення «доступного середовища» для інклюзивних туристів в Україні. Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: Матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф., 27-28 квітня 2017 р. Ужгород: ПП «Інватор», 2017. С. 7-10.
14. Белоусова, Н. Природно-ресурсний потенціал України як складова розвитку інклюзивного туризму. Молодий вчений. 2018. № 7 (59). С. 178-182.
15. Богданьок Олена, Від 28 млн до 34 млн — Інститут демографії назвав чисельність населення в Україні. Чому така різниця. URL: <https://suspilne.media/437526-vid-28-mln-do-34-mln-institut-demografii-nazvav-ciselnist-naselenna-v-ukraini-comu-taka-riznica/>
16. Бугіль С. Я. Розвиток інклюзивного туризму в Україні як засобу соціальної реабілітації людей з обмеженими можливостями. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-321-7-4>.
17. Гопанчук Л. М. Тенденції розвитку інклюзивного туризму в Україні. Міжнародна науково-практична конференція. Соціально-економічні виклики та можливості глобалізації. 2024. 120 с.
18. Громадська організація «Доступно.UA»/ URL: <https://dostupno.ua>

19. Давиденко, І. В. Культурно-історична спадщина як основна складова розвитку культурного туризму в Україні. The global competitive environment: development of modern social and economic systems.-Chisinau, Republic of Moldova: Baltija Publishing, 2017. С. 20-22.

20. ДАРТ. Опитування ДАРТ: тільки 23% засобів розміщення в Україні мають номери, обладнані для осіб з інвалідністю. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/opituvannya-dart-tilki-23-zasobiv-rozmishchennya-v-ukrayini-mayut-nomeri-obladnani-dlya-osib-z-nvalidnistyu>

21. ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення». URL: <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/03/DBN-V2240-2018.pdf>

22. Діденко А. В. Відповідність забезпечення розвитку інфраструктури туризму умовам сьогодення. Організаційний комітет конференції та редакційна колегія, I Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Перспективи стабільного економічного розвитку та соціальних комунікацій в умовах сучасних викликів: вітчизняні реалії та світовий досвід» (м. Кам'янське, ДДТУ, 25 – 26 квітня 2024 року), 261 с.

23. Довідник з безбар'єрності. URL: <https://bf.in.ua/?fbclid=IwAR3ubI3GS4JL3i1-XKOosCzAuqCF9bbw1tf8w9fCuoPUbPOmlQDYLAa6p1U>

24. Довідник зі створення безбар'єрного середовища у закладах HoReCa «Гостинність без бар'єрів» URL: https://drive.google.com/file/d/12EabNqq9KgYYs28Xv8el_Fp_MAN50-Iy/view

25. Долгопола, Г. Є., Коробейникова, Я. С. Туристична інфраструктура: до проблеми визначення та функціонування державно-приватного партнерства. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/dolgopola.Htm, 2013

26. Іванов Сергій Влада Німеччини заохочує людей з інвалідністю жити самотійно. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28559064.html>

27. Ключник А. В. Теоретичний аналіз поглядів на визначення міжнародного туризму. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 3. С. 20-27.

28. Козоріз О.Є. Інклюзивне інституційне середовище в туризмі. Електронний науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку». Розділ: Туризм. Випуск 2024. № 76. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/76-2024>

29. Коллегаєв М. Ю., Бабешко М. С. Світовий досвід і перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. № 69. Т. 2. С. 174-178.

30. Конвенція про права осіб з інвалідністю URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

31. Кравченко О., Міщенко М. Інноваційний проєкт комплексної реабілітації людей з інвалідністю. Перспективи та інновації науки. 2022. № 2 (7).

32. Кравченко О., Коляда Н., Каштан С. Підготовка майбутніх соціальних працівників до надання соціальних послуг видами інклюзивного туризму. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України» // Збірник наукових праць. – Кропивницький. – ЛА НАУ, 2019. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/10652>

33. Критерії дружності закладів дозвілля та харчування до людей з інвалідністю та відвідувачів з дітьми. URL: https://ud.org.ua/images/weekend/Criteria_Brochure_Web.pdf

34. Ладонько Л. С., Переверзева А. В. Понятійно-термінологічні основи інклюзивного туризму як нового напрямку розвитку регіональної економіки. – Економіка і суспільство. 2021. Випуск 28. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/528>

35. Лихоносова Г. С., Леснікова Ю. І. Безбар'єрний туризм як забезпечення потреб соціально відторгнених людей. Бізнес-навігатор. 2018. № 2. С. 76-79.

36. ЛУН Місто. Мапа безбар'єрності України. URL: https://lun.ua/misto/barrier-free/dart?l=0&fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMТААAR2z7Fpic5etbYYFCw0t1Kb3a54ojg14-I_abOFfjqTVh_1AcYw0w072tQw_aem_

37. Львівська національна опера. Безбар'єрний доступ до мистецтва у Львівській національній опері! URL: https://opera.lviv.ua/bezbar-yernyj-dostup-do-mystetstva-u-lvivskij-natsionalnij-operi/?utm_source=chatgpt.com

38. Любчук О. К., Луцьков В. Є. Психологія розвитку та особистості споживача для сфери туризму: навч. посібник. Маріуполь: ПДТУ, 2015. 223 с.

39. Межев URL: <https://www.megeve-tourisme.fr/uk/organiser-sejour/experiences/>

40. Миронов Ю. Б., Топорницька М. Я. Проблеми розвитку інклюзивного туризму в Україні. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. "Туристичний бізнес та екзистенційний пошук особистості" (м. Харків, 3-4 квітня 2019 р.). Харків: ХДАК, 2019. С.22-24.

41. МКСК. Міністерство культури та інформаційної політики втілює флагманські проєкти з політики безбар'єрності. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/ministerstvo-kultury-ta-informacijnoyi-polityky-vtilyuye-flagmanski-proyekty-z-polityky-bezbaryernosti/>

42. Моїсєєва Н. І. Сутність туристичної галузі як складника економічного комплексу України. Бізнес-навігатор. 2019. № 1. С. 124-128.

43. Моца, А. А., Корінець Р. Я., Горюнова К. А. Перспективи розвитку туризму для людей з інвалідністю після закінчення російсько-української війни. Академічні візії. 2024. № 33.

44. Національний музей мистецтв Каталонії URL: <https://www.museunacional.cat/en>

45. Омельчак Г. Концепція безбар'єрного дизайну туристичного середовища в контексті потенціалу безбар'єрності України. Věda a perspektivy. 2024. Вип. 8 (39).

46. Організація, що представляє людей з обмеженими можливостями в Мадриді URL: <https://www.impulsaigualdad.org>

47. Паска М., Графська О., Кулик О. Індустрія туризму у структурі національної економіки: інституційні аспекти та концептуальні основи. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 62.

48. Перфільєва М. В., Карпич І. О. Правове забезпечення розвитку інклюзивного туризму в Україні. Молодий вчений. 2017. № 4. С. 418-421.

49. Перфільєва М., Войтовська А. Розвиток інклюзивного туризму в Україні: соціальний аспект. Соціальна робота та соціальна освіта. 2018. №1. С. 47-51.

50. Покоłodна М. М., Корнєєва, С. Г., Коваленко, Д. В. Особливості організації та проведення екскурсій для осіб з обмеженими можливостями. Вісник ХНУ ім. ВН Каразіна. 2019. № 10. С. 209-218.

51. Полчанінова І. Л., Онопко В. Д., Спиця А. Ю. Доступність інфраструктури колективних засобів розміщення Харківського регіону в сегменті інклюзивного туризму. Бізнес Інформ. 2018. № 10 (489). С. 229-234.

52. Прес-служба ОДА. Новини. Департамент з питань культури, національностей та релігій. Концерти та дитячі розважальні програми: як заклади культури Львівщини підтримують осіб з числа ВПО. 18.04.2022. URL: https://old.loda.gov.ua/news?id=67146&utm_source=chatgpt.com

53. Путівник по Мадриду URL: https://www.esmadrid.com/sites/default/files/documentos/accessible_resources_2_edicion.pdf

54. Радіонова О. М. Сучасні арт-об'єкти та інклюзивний туризм: діалектика співвідношень. Економіка та суспільство. 2018. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/18_ukr/96.pdf

55. Резніченко І. Г. Інклюзивний туризм : навч.-метод. посіб. Умань : Візаві, 2023. 204 с.

56. Рябєв А. А., Крайнюк Л. М., Андренко І. Б. Розвиток інклюзивного туризму на прикладі організації харчування в готелях та аналогічних засобах

розміщення. Бізнес Інформ. 2019. № 4 (495). С. 221-227,

57. Сагалакова Н. О. Концептуальна еволюція поняття туризму як соціально-економічного явища. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2015. № 2 (2). С. 72-77.

58. Сьогодні, Вінниця. Безкоштовні екскурсії містом організовують у Вінниці для переселенців. 27.04.22. URL: https://today.vn.ua/bezkoshtovni-ekskursiyi-mistom-organizovuyut-u-vinnytsi-dlya-pereselentsiv/?utm_source=chatgpt.com

59. Тищенко С. В., Чернишова Т. М., Чернишова Т. Н., Осіпчук А. С. Туризм як засіб психологічної та соціальної підтримки груп ризику та людей з особливими потребами. Інфраструктура ринку. 2021. Вип. 51. С. 73–81.

60. Трофімова Юлія. У Дніпрі для переселенців провели екскурсію по мініскульптурам. 4 червня 2022. URL: https://suspilne.media/dnipro/246626-u-dnipro-dla-pereselenciv-proveli-ekskursiu-po-miniskulpturam/?utm_source=chatgpt.com

61. Труніна І. М., Сосновська Ю. Р. Стан міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні. Modern economics. 2019. № 15. С. 191-195.

62. Туроператор Tourism for All URL: <https://www.tourismforall.eu>

63. Українська правда “У США відкрили перший у світі аквапарк для дітей з інвалідністю” URL: <https://life.pravda.com.ua/society/5947daf4844e7/>

64. Укрінформ. В Україні скорочується кількість працівників з інвалідністю. 29.09.2023 URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3767712-v-ukraini-skorocuet-sa-kilkist-pracivnikiv-z-invalidnistu.html>

65. Уліганець С., Мельник Л., Шинкаренко У. Безбар’єрний туризм як засіб фізичної рекреації для людей з інвалідністю на прикладі розробленого активного туру «Підкорення стихій». Human geography journal. 2021. № 30.

66. Федорченко В. К., Пазенок В. С., Кручек О. А. та ін. Туризмолія: концептуальні засади теорії туризму : монографія. К. : ВЦ “Академія”, 2013. 368 с.

67. Чайка С. Європейські практики інклюзивного туризму: досвід для України. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Вип. 43. С.189-196.

68. Чорна Н. Креативні індустрії та їх роль у розвитку культурно-пізнавального туризму. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2228>

69. Чупіна, К. О. Аналіз розвитку інклюзивного туризму закордоном. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2020. № 11. С. 121-127.

70. Шекера С., Черноусова С., Саленко Л., Швець Л. Розвиток інклюзивного туризму в Україні для підвищення якості та комфорту життя українців. Наука і техніка сьогодні. 2024. № 2 (30).

71. Шелеметьєва Т. В., Трохимець О. І. Концептуальні положення розвитку інклюзивного туризму: сталий розвиток та економічна складова. Роль та значення індустрії туризму й гостинності у розвитку територій, громад, держави : монографія / [за заг. редакцією д. е. н., проф. М. Ю. Барна]. Львів: ЛТЕУ, 2022. 264 с.

72. Юрченко Ю. Ю. Концептуальні напрями розвитку внутрішнього туризму в Україні. Економіка України. 2016. № 6. С. 29-39.

73. Юхновська Ю., Риженко О., Омельчак Г. Напрями формування безбар'єрного середовища в туризмі для людей з інвалідністю: теоретичні аспекти. Review of transport economics and management. 2023. № 10 (26). С. 60-68.

74. Яріко М. О. Філософія інклюзивного туризму. Культура України. Серія: Культурологія. 2017. № 58. С. 119-128.

75. Barcelona Special Traveller URL: <https://www.barcelonaspecialtraveler.com>

76. Cohen, Erik. Who is a tourist?: A conceptual clarification. The sociological review, 1974

77. Danchevska I., Kalaitan T. Inclusive tourism: world experience and prospects of development in Ukraine. Development Service Industry Management. URL: [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6\(14\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6(14)), 2024

78. Easy Walking Tour Gòtic URL: <https://bcnshop.barcelonaturisme.com/shopv3/en/product/23941/barcelona-walking-tour-easy-gothic.html>

79. England's Inclusive Tourism Action Group. URL: <https://www.visitbritain.org/business-advice/make-your-business-accessible-and-inclusive/englands-inclusive-tourism-action-group>

80. Eurostat (2024). URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
handicapes/handiski/https://mcsc.gov.ua/news/ministerstvo-kultury-ta-informacziynoyi-polityky-vtilyuye-flagmanski-proyekty-z-polityky-bezbaryernosti/?utm_source=chatgpt.com

81. Inclusive Travels in Ukraine: доступність музеїв України. URL: <https://travels.in.ua/uk-UA/Index>

82. Israel4All. URL: <https://www.israel4all.com>

83. Middleton, Victor TC, and Jackie R. Clarke. Marketing in travel and tourism. Routledge, 2012

84. Minnaert, Lynn, Robert Maitland, and Graham Miller. "Social tourism and its ethical foundations." Tourism Culture & Communication 7.1, 2006

85. On3Wheels. Громадська організація. URL: <https://www.facebook.com/on3wheels/>

86. UNWTO -Tourism Definitions. URL: <https://www.unwto.org/global/publication/UNWTO-Tourism-definitions>

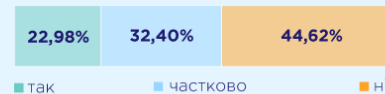
ДОДАТОК 1

СТАН ФІЗИЧНОЇ ДОСТУПНОСТІ ЗАСОБІВ РОЗМІЩЕННЯ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

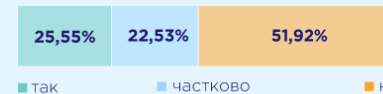
РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ

Обладнаний номер для осіб з інвалідністю

Наявна доступна універсальна кабіна туалету

ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, що надали інформацію
6 394

3 537 готель
2 116 інший об'єкт, призначений для надання послуг з розміщення

261 курортний заклад
445 об'єкт туристичної інфраструктури на транспортних магістралях

Наявність у суб'єкта документа, який підтверджує його відповідність хоча б одному з таких документів ДБН В.2.2-40:2018 "Інклюзивність будівель і споруд" або ISO Standard 21902

Сходи, на вході до будівлі, облаштовані пандусом, що має поручні з обох боків, в тому числі простір для маневрування крісла колісного (за наявності сходів)

Будь-які прозорі конструкції на шляхах руху до будівлі мають відповідне контрастне маркування (у разі наявності таких конструкцій)

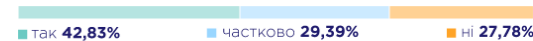
Суб'єкт туристичної діяльності застосовує міжнародні символи доступності для осіб з інвалідністю

Адаптований сайт для забезпечення інформаційної безбар'єрності

Вхід на територію безпроблемний (ширина хвіртки мінімально 90 см; відсутність в проході сходів чи порогів тощо; відсутність бар'єрів в місцях перетину тротуару із заїздом у ворота)

Суб'єкт туристичної діяльності передбачив відокремлені місця для паркування транспортних засобів осіб з інвалідністю (за наявності парковки)

Сходи, на вході до будівлі, безпечні (не слизькі), прості у користуванні, їх початок та закінчення мають контрастне маркування (за наявності сходів)

Суб'єкт туристичної діяльності застосовує вказівні таблички шрифтом Брайля (біля кожних дверей)

Шляхи евакуації в будівлі є доступними для осіб з інвалідністю

Ліфт оснащений сигналами звукового супроводу та дублювання позначень поверхів шрифтом Брайля (за наявності технічної можливості розміщення ліфту у будівлі)

Суб'єкт туристичної діяльності має ліфт, що функціонує (за наявності технічної можливості розміщення ліфту у будівлі)

Суб'єкт туристичної діяльності має наявні підйомні механізми чи інші прилади розумного пристосування біля сходів (у разі відсутності пандусу)

Система безпеки і евакуації доступна для усіх осіб з МГН

Чи обізнаний персонал з правилами та етикетом приймання осіб з МГН

ДОДАТОК 2

